
KAPITTEL 6: TING, GUDER OG MENNESKER: LIVSLØP OG IDENTITETER

6.1. Innledning

I de foregående kapitlene har jeg presentert materialet og argumentert for at edelmetalldepotene i Nord-Norge i vikingtid og tidlig middelalder er en kronologisk og geografisk variert funngruppe. Jeg mener at deponeringene likefullt bør forstås som rituelle handlinger på bakgrunn av en felles kosmologisk eller mytisk forståelseshorisont. Jeg vil i det følgende redegjøre for hvordan halsringer i svært lang tid har vært knyttet til ritualer og betydninger utover det økonomiske. En slik forståelse behøver ikke nødvendigvis å stå imotsetning til at gjenstandstypene før deponeringen også har hatt funksjon som betalings- eller byttemiddel eller som bruksgjenstander og smykker. Tvert imot kan gjenstander i likhet med mennesker ha både komplekse identiteter og varierte livsløp innenfor de sosiale rammene den spesifikke historiske situasjonen gir. I dette kapitlet vil jeg begrunne disse synspunktene ytterligere. I siste del av kapitlet kommer jeg også inn på menneskenes kulturelle identitet i Nord-Norge i den aktuelle perioden, og på hvorvidt edelmetalldepotene kan være med på å belyse denne. Dette gjøres i tråd med den senere tids revurdering av dualisme som et sentralt element i kulturstudier. Med basis i teoriene som følger denne revurderingen, vil jeg undersøke muligheten for at det fantes mer komplekse kulturelle identiteter i Nord-Norge i vikingtid og tidlig middelalder enn det den tradisjonelle dikotomien samer/nordmenn åpner for.

6.2. Halsringdepotenes virkningshistorie – offerpraksis over tid

Tradisjonen med deponering av halsringer går mye lenger tilbake i tid i Skandinavia enn til de karakteristiske halsringene i vikingtidsdepotene. Sammenlignbart materiale ble deponert i Skandinavia så tidlig som i eldre bronsealder. Ifølge Márten Stenberger deponeres det i Sverige både våpen og smykker mellom 1300 og 1000 f. Kr. Smykketyperne inkluderer halskrager, arm- og fingerringe, samt belteplater. Mellom 1000 og 800 f. Kr. er deponering av slike kvinnesmykker vanlig i hele det nordiske området, selv om det også finnes blandede depotfunn av manns- og kvinnerelaterte gjenstander, så vel som depoter av mannsgjenstander²⁹. Mange av deponeringene gjelder en enkelt gjenstand (Stenberger 1971:171, 199, 225). I Norge er det registrert til sammen 59

---

²⁹ Denne tradisjonelle kjønnsbestemmelsen tas for gitt av Stenberger, men kan selvfølgelig debatteres (jf. for eksempel Stig-Sørensen 1992).

---

metalldepoter i periode I og II av bronsealderen. Innholdet domineres imidlertid av arbeidsredskaper og våpen (Johansen 1993:45, figur 8).

Mens det fra tidligere i bronsealderen finnes flest funn fra de vestlige områdene (Danmark), flytter tyngdepunktet for funnfrekvensen seg østover til Øst-Sverige og særlig Gotland mot slutten av bronsealderen (Stenberger 1971:279). Det ser imidlertid ut til at dette kan skyldes at depotskikken endrer seg i de vestlige områdene: Fra å ha et variert innhold består de fleste offerfunnene på slutten av bronsealderen av *én eller flere halsringer* (ibid.:280, min utheving). Også i Norge preges metalldepotene av en overvekt av halsringer i periode V og VI (Johansen 1993:45, 130), men da oftest i kombinasjon med andre smykker eller gjenstander (ibid.:54).

Halsringdepotene har blitt sett i sammenheng med innføringen av en ny gudinne (Stenberger 1971:280), ofte kalt ”gudinnen med halsringen”. Assosiasjonen skyldes funn av små figurer som framstiller en naken kvinneskikkelse med hendene på brystet (Arne 1909, fig. 1-7, Johansen 1993, figur 63, Montelius 1922, 1476-1481). Figurene er for øvrig kjennetegnet ved en enkel, dobbel eller flerdobbel halsring (Stenberger 1971:300, Arne 1909:177-178). Slike statuetter er funnet blant annet i Sør-Sverige, Danmark og Nordøst-Tyskland, men lignende typer er også funnet i andre områder (Arne 1909:176ff). Ture Arne sammenligner figurene med babylonske avbildninger av gudinnen Istar, som også ble gjengitt naken med hendene presset mot brystet (brystene), ifølge Arne ”liksom för att låta lifskällorna flöda”, i og med at Istar var livets og fruktbarhetens gudinne (samt dødens og underverdenens). Den tilsvarende gudinnen Astarte-Afrodite ble også avbildet på denne måten (Arne 1909:178). Den karakteristiske armstillingen kan imidlertid gjenfinnes på fremstillinger av kvinnekroppen eller en kvinnelig guddom, helt tilbake til de paleolittiske venusfigurene (Johansen 1993:130-131, figur 65), og i et vidstrakt geografisk område (jf. for eksempel neolittiske leirfigurer på Balkan, se Chapman 2000, figur 3.7.). Arne setter bronsefigurene i sammenheng med den nordeuropeiske gudinnen for fruktbarhet, død og underverdenen, Nerthus, som er beskrevet av romeren Tacitus i hans verk ”Germania” fra 98 e. Kr.³⁰ (Arne 1909:179, Solli 2002:115ff, Sundquist 1996:72).

Bronsefigurene har blitt funnet en og en, aldri i kombinasjon med andre gjenstander. De kan dermed ikke dateres ut fra funnkombinasjoner, men Arne antar at de stammer fra ca. 700 f. Kr. på bakgrunn av en sammenligning mellom halsringene på

---

³⁰ John Chapman mener for øvrig at de neolittiske figurerne fra Balkan har hermafroditiske trekk (Chapman 2000:76). Brit Solli argumenterer for at Nerthus (senere Njord) også kan assosieres med grenseoverskridelser med hensyn til kjønn (Solli 2002:115ff).

---

stauettene og halsringfunn fra denne perioden (Arne 1909:178). Den sørskandinaviske skikken med halsringoffer antas altså å være samtidig med deponeringen av statuettene. Det er gjort over 70 funn av depoter som kun består av halsringer, med mer enn 200 ringer (Stenberger 1971:300-302). I Nord-Norge er det funnet to depoter med bronsehalssmykker. Det ene funnet, bestående av to halskrager fra periode V (Ts. 160 a-b), er gjort i en fjellsprekk på gården Tennevik, på Skånland ved Harstad (Johansen 1993:166, kat. nr. 188). Dette er det nordligste depotfunnet fra bronsealder i Norge (Johansen 1993, figur 42). Det andre funnet er gjort under en liten heller kalt Prekestolen i Altevågen ved Trondenes i Harstad. Det består av et halssmykke som ligner halskragene fra Tennevik. Funnet ble gjort tilfeldig i 2001, under et tynt jordlag. Ved etterundersøkelsen ble det også funnet en holkøks og organisk materiale som foreløpig ikke er datert (pers. med. O. Furset 11.03.2005).

Deponeringsfrekvensen når, så vidt man kan se av funnene, et maksimum i periode V (Johansen 1993:44, figur 8). Stenberger påpeker at bronsealderens kvinner også tidligere hadde båret strekte eller vridde halsringer, og at fruktbarhetsgudinnen med halsringen ikke sikkert kan dateres til yngre bronsealder. En slik kult kan ha vært enda eldre (Stenberger 1971:300-302). Skikken med ringoffer spredte seg vestfra til Øst-Sverige og Gotland, men man har innenfor samme periode også ofringer av andre typer gjenstander, som for eksempel våpen (ibid.:280).

Deponering av halsringer av bronse fortsatte inn i den eldste jernalderen (Stenberger 1971:280, Johansen 1993:130). I Norge er depotfunnene få og uanselige i førromersk jernalder, men på Hammerstad i Stange, Hedmark, er det funnet en halsring av bronse fra denne perioden (Solberg 2000:43). I Sverige er halsringer en del av gravgodset på gravfelt i siste halvdel av denne perioden (Stenberger 1971:337, fig.149). Fra eldre romersk jernalder nevner Stenberger et depotfunn (Havor-depotet) med blant annet en enorm halsring av gull (24 cm i diameter) (ibid.:414ff). Fra yngre romersk jernalder opptrer igjen en rekke funn som er sammenlignbare med de senere depotene fra vikingtid og tidlig middelalder. Funnene består av gullgjenstander; ulikt utformede halsringer, armringer og kunstferdige fingerringe (ibid.:417). Også i Norge øker mengden av gullringer (finger-, arm- og halsringer) i yngre romertid (Solberg 2000:85).

Den følgende perioden, folkevandringstid, har allerede blitt nevnt i det innledende kapittel 1.1. og i forbindelse med Laksefjordfunnet (se nr. 2, Vestre Eikvik, Lebesby). Perioden kjennetegnes av de mange gulldepotene. Mange av funnene består av

---

ubearbeidede støpeblokker eller spirallagte ringer (betalingsringer), men det finnes også rikelig med eksempler på forseggjorte gullgjenstander. Disse er av mange ulike utforminger, deriblant hals- og armringer (Stenberger 1971:466). Blant de mest forseggjorte smykkene er noen særegne gullhalskrager (ibid.:473ff). I Norge inneholder funnene oftest betalingsgull, i tillegg til halsringer, armringer, brakteater, sverdskjedebeleslag og stenger. Mens halsringer og armringer er relativt sjeldne, forekommer gjerne en helt spesiell, ny gjenstandstype som oppsto i Norden, nemlig gullbrakteatene (Solberg 2000:135, 142-143, Wiker 2000). I likhet med det som ble beskrevet i forrige kapittel, kan også funnene av gullbrakteater knyttes til kognitive og topografiske grenser (Wiker 2000). Nedleggelsen av brakteater opphører ved overgangen til merovingertid (ibid.), som er en generelt funnfattig periode i Skandinavia (jf. Solberg 2000:180ff). Stenberger nevner ingen svenske depotfunn fra merovingertid (Stenberger 1971). Heller ikke i Norge er det gjort funn fra denne perioden som defineres som depoter (jf. Solberg 2000:180ff). Gry Wiker ser opphøret av produksjon og deponering av brakteater som et brudd i den religiøse praksisen, med bakgrunn i ideologiske endringer (Wiker 2000:140-141). Flere ting tyder på endringer ved overgangen til yngre jernalder, blant annet et kontinuitetsbrudd i utformingen av kvinnesmykker, med innføring av helt nye former. Korsformede spenner og relieffspenner byttes ut med runde, koniske bronsespenner og senere ovale spenner (Solberg 2000, figur 57).

Det er også tegn på at tro og kult ble mer mannsdominert. Det ser ut til at Odinkulten ble mer og mer utbredt i løpet av folkevandringstid, og at denne kulten representerte et radikalt brudd med en tidligere fruktbarhetskult (jf. Solli 2002:134). I de skriftlige kildene som omhandler norrøn tro, er de mannlige gudene mest synlige (ibid.:38). Det er allikevel ingen tvil om at man trodde på både mannlige og kvinnelige guder (Steinsland 1992:144). Kildene er først nedskrevet i kristen tid, da gudsbildet var entydig maskulint. Dette kan ha ført til en nedtoning av de norrøne kvinnelige guders og makters betydning. Arkeologisk materiale, blant annet Osebergfunnet, gir et annet inntrykk. I de skriftlige kildene er gudinnen Frøya et viktig unntak. Hun har en fremtredende rolle, blant annet som fruktbarhetsgudinne, men hun var også gudinne for gull og smykker (Solli 2002:38-39). Selv eide hun et skinnende halsbånd som het Brisingamen (*Gylvagingning* 1973:54). Frøya var opprinnelig en av vanegudene og ble sendt som gissel til Åsgard sammen med sin far Njord og sin bror Frøy da vanene og æsene sluttet fred med hverandre etter lang tids strid. Hun lærte æsene å seide (*Ynglinge-saga* 1999:14-15). Flere forskere har satt seid i

---

sammenheng med en eldre før-indoeuropeisk fruktbarhetskult der kvinnene var de sentrale utøverne (Solli 2002:134). Gro Steinsland og Kari Vogt mener at seid opprinnelig var knyttet til en mer kvinnepreget vanekult (Steinsland og Vogt 1984:158). Brit Solli finner det vanskelig å kombinere forestillingen om Odin-kulten som et brudd med gamle kvinnelige fruktbarhetsriter, med en tolkning av Odin som den mektigste seidmannen (Solli 2002:134). Odins seid kan imidlertid ses som en videreføring av et sentralt og viktig element i fruktbarhetskulten som ikke døde bort, men fikk ny og (mer) maskulin innpakning. Frøya kan i så fall representere det kvinnelige opphavet til dette elementet, den tidligere tilknytningen mellom seid, fruktbarhet og kvinner. Det kan være verdt å merke seg at Frøya ikke bare var gudinne for fruktbarhet, kjærlighet, sensualitet og vellyst, men også for krig. Dette trekket deler hun med de fororientalske gudinnene (Steinsland 1992:150), blant andre Astarte/Istar, som igjen har blitt knyttet til halsringer via bronsestatuettene og andre framstillinger.

Når halsringer igjen opptrer i Skandinavia i yngre jernalder, er det i form av de karakteristiske flettede og tvunnede halsringene i edelmetalldepotene fra 800-tallet og fremover. Man kan med andre ord ikke snakke om en direkte kultkontinuitet, siden det synes å være et markert opphold i deponeringene på et par hundre år mellom ca. 600 og ca. 800 e. Kr. Samtidig er det ingen tvil om at halsringer og armringer i stor grad har vært knyttet til ritualer og intensjonell deponering helt fra eldre bronsealder. Jeg mener kontinuiteten over så lang tid underbygger en tolkning av depotene i vikingtid og tidlig middelalder som del av en offertradisjon. ”Gudinnen med halsringen” kan være et opprinnelig utgangspunkt for denne tradisjonen. Likhetstrekkene mellom Frøya og tidligere fruktbarhetsgudinner omfatter også en tilknytning til halsringer eller hals Smykker (jf. Frøyas *Brisingame*). En slik kompleks og mer eller mindre underforstått sammenheng mellom halsringer, kvinnelige gudeskikkelser og fruktbarhet kan ha bestått inn i vikingtid, selv om de skriftlige kildene antyder at mannlige guder dominerte kulten.

I yngre jernalder kan imidlertid også halsringene knyttes til menn og mannlige guddommer. I beskrivelsen av Tore Hunds reise til Bjarmeland (Kvitesjøen) raner han og følger hans en helligdom for guden Jomale (karelsk for himmel, eller himmelgud). De tar blant annet med seg en diger halsring som var lagt rundt halsen på gudestatuen (*Snorres Kongesagaer* 1999:347). Gyldne halsringer forekommer for øvrig på avbildninger av både Odin og Frøy. Odin forbindes særlig med gullringen Draupne. Draupne var smidd av dvergene, og fra ringen dryppet det åtte like store gullringer hver niende natt. Den ble brent

---

på likbålet til Balder, men senere hentet tilbake til Odin fra dødsriket av hans sønn Hermod (*Skaldskaparmål* 1973:81-82). Draupne var nært forbundet med æsenes fruktbare/skape krefter (sv.: *alstrande*, Zachrisson 2003:94). Ringen spiller også en sentral rolle i *Skirnesmål*, der Frøy sender Skirne til Jotunheimen for å fri til jotunkvinnen Gerd for ham. Med seg har Skirne Odins gullring Draupne, elleve gullepler fra gudinnen Idun og herskerstaven (sverdet) (*Skirnesmål* 1993:88-89). Gro Steinsland mener at dette diktet er basert på en herskermytologi der ”det hellige bryllup” mellom guden og jotunkvinnen var det legitimerende utgangspunktet for herskerslekten. Draupne anses som et utvetydig herskersymbol. Når dette symbolet foretar en reise inn i dødsriket, som i forbindelse med Balders død, eller i *Skirnesmål*, setter Steinsland det i sammenheng med den liminalfasen som fulgte av en herskers død, før en ny hersker var initiert (Balder betyr ”herre”). Det var en usikker situasjon, og usikkerheten gjenspeiles i de farene herskersymbolene utsettes for. Samtidig kan farene representere prøvelsene en ny hersker måtte gjennom i liminalfasen før han kunne bli initiert (Steinsland 1997:77ff, 2002). Her har vi altså nok en sammenheng mellom halsringer og liminalsoner (se kapittel 5.4.).

I tillegg til de før omtalte kvinnestatuettene er det også funnet mannfigurer, både i bronsealder og i jernalder opp til vikingtid. Disse har dog vanligvis ikke halsring (Arne 1909:180ff). Et unntak er en figur som ble funnet i kanten av en myr i Kymbo, Västergötland, Sverige, på 1920-tallet (Zachrisson 2003). Statuetten er liten, bare 3,4 cm høy, og må antagelig regnes som en amulett. Den består av sterkt sølvholdig bronse, med en overdimensjonert halsring av gull (ibid.:89). Som løsfunn er den vanskelig å datere, men likheten mellom halsringen på figuren og halsringer som dateres til folkevandringstid, gjør at den antas å være fra denne perioden (ibid.:92). Figurens kroppsholdning, med armene slapt langs siden og nedadvendte tåspisser, gjør at Torun Zachrisson tolker den som en avbildning av en hengt mann, nærmere bestemt av Odins hengeoffer til seg selv (ibid.:92-94). Odin hang seg i et tre (Yggdrasil) og ble hengende i ni netter for å oppnå kjennskap til runer og trolldomssanger (jf. *Hávamål* 1985:138-141). Ofring av mennesker ved henging i nordområdene er beskrevet blant annet av den greske historikeren Prokopios allerede på midten av 500-tallet, altså i folkevandringstid (Solli 2002:25, 158). Odins hengeoffer kan tolkes som hans innstiftelse av menneskeofferet (Zachrisson 2003:94). Ofringene kan imidlertid også være et sjamanistisk innvielsesrituale, med utgangspunkt i historien om Odin (Solli 2002:158-159). Det er i så fall snakk om en ”skinnofring”, som ikke hadde som mål å ta livet av kandidatene, men å initiere dem

---

gjennom denne farefylte, grenseoverskridende handlingen (jf. *ibid.*:159). I Lunda, Strängnäs, Södermanland, er det funnet en lignende figur med nedadvendte tåspisser, samt to andre mannsfigurer. Alle disse har markert en erigert penis og kalles derfor ”fallosfigurer” (Andersson et al. 2003).

En annen situasjon der halsringer kan knyttes til menn og til henging, er historien som gjengis i *Ynglingesaga* om Agnes endelikt: Agne gifter seg med Skjålv etter å ha drept hennes far, en same eller finnkonge. Under bryllupet blir Agne temmelig full, og Skjålv ber ham passe på ringen han har rundt halsen. Han knytter den godt fast, og da han har sovnet i teltet sitt, binder Skjålv og hennes menn et snøre i ringen og henger Agne i et tre (*Snorres Kongesagaer* 1999:26). Historien kan ha mange konnotasjoner med tanke på assosiasjonene mellom halsringer og Odin, og Odins hengeoffer. Brit-Mari Näsström ser Frøya som de hengtes gudinne og har tolket hengingen av Agne som et offer til henne, fordi Skjålv (eller Skjolv) er et annet navn på gudinnen. Det har også sammenheng med at Agne var et medlem av Ynglingeslekten, som ble ført tilbake til Frøy, og her tilsynelatende også til Frøya. Agne omtales andre steder med tilnavnet *skjalfarbonde* (Näsström 2001:43, 53-54), altså Skjålvs mann.

Selv om historien i utgangspunktet knytter halsringen til en mann, ser vi altså en underliggende assosiasjon mellom en kvinnelig guddom (Frøya), ofring og halsringer. En detalj i det nordnorske halsringmaterialet kan også underbygge en assosiasjon mellom

Figur 6.1: Endestykket fra Botnhamn. Graffiti-tolkes som en kvinnefigur. Foto: Marte Spangen

halsringer, kvinner, en kvinnelig guddom og fruktbarhet i vikingtid og tidlig middelalder: Den ene Botnhamnhalsringen (Ts. 1649) har en figur risset inn på det ene endestykket. Denne figuren kan minne om en kvinnefigur uten løde, med samme armstilling som bronsefigurene med halsringer (se illustrasjon figur 6.1 og 6.2). Slike innrissede figurer er ikke uvanlige på

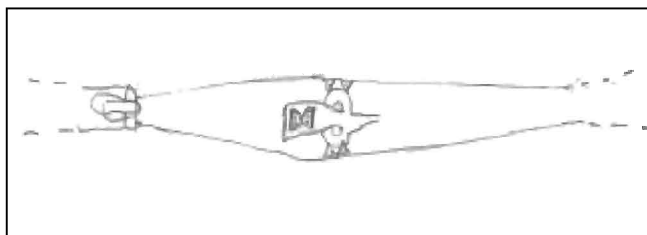
blant annet permiske ringer og kalles graffiti (Hårdh 2000).

At graffiti-figuren på Botnhamnringen tilsynelatende er påkledd, imotsetning til de nakne bronsefigurene, kan være nok en indikasjon på tilpasning til kulturelle endringer ved overgangen til yngre jernalder. Gry Wiker påpeker en lignende endring av uttrykket på

---

gullbrakteatene og de tidlige, utklipte gullgubbene, der figurene er nakne, imotsetning til avbildningene på de firkantede gullgubbene i yngre jernalder, som viser klesdrakter i detalj. Wiker knytter dette til representasjon av status og en menneskeligjøring av gudene (Wiker 2000:79). Det kan muligens også knyttes til kristen påvirkning i perioden, blant annet på holdningene til kropp og nakenhet (jf. også Steinsland 1989:208, 1992:151, 1997:158-160, Solli 2002:232). Graffitifiguren på Botnhamningen kan sammenlignes med

en bronsefigur fra Öja sogn, Gotland (Statens Historiska Museum 3053), som også avbilder en kvinne i kjole med armene i samme karakteristiske positur. Den er funnet i en noe usikker kontekst, men ble innlevert sammen med gjenstander fra et gravfunn som kan dateres til 600-

Figur 6.2: Skisse av graffitien på halsringen fra Botnhamn. Stempeldekoren i form av trekant fortsetter langs ytterkantene av endeplaten. Ill. Marte Spangen

tallet. Arne sammenligner frisyre og drakt med en kvinnefigur av sølv fra Öland. Den sistnevnte figuren dateres til vikingtid (Arne 1909:185, fig. 17 og 18), noe som kan tilsi at også figuren fra Öja stammer fra denne perioden. Andre tegn på at halsringer kan knyttes til kvinner, er at de var en del av kvinnedrakten i Øst-Baltikum (Hårdh 1996:41). Den samtidige arabiske forfatteren Ibn Fadlan beskriver også hvordan mennene av Rus-folket, altså den norrøne befolkningen, fikk laget en halsring til sine hustruer for hver ti tusen dirham de eide (jf. Jansson 1983 i Hårdh 1996:58).

I Skandinavia er opplysningene i de skriftlige kildene avgjørende, siden halsringer som sagt ikke er funnet i graver her, og det dermed ikke finnes gode arkeologiske holdepunkter for om de ble brukt av kvinner eller menn i dette området. Andre ringsmykker i arkeologiske sammenhenger har gjerne blitt knyttet til kvinner (Petersen 1928:154, 160, Solberg 2000:231), men dette kan til dels skyldes en anakronistisk oppfatning av maskulin og feminin estetikk. Jan Petersen tar for gitt at smykkefunn i hovedsak kan knyttes til kvinner (Petersen 1928:215), selv om hans egen oversikt viser at ringsmykker opptrer i gravfunn på tvers av kjønns skillet (ibid.). Fortellinger som den om Agne (*Snorres Kongesagaer* 1999:26) kan tyde på at det ikke var uvanlig at menn brukte halsringer.

Mens bronsealdersmykkene gjerne knyttes til kvinner og kvinnelige guddommer, kan det altså se ut til at ringsmykker i jernalderen også ble brukt av menn, som symboler

---

på makt, rikdom og lykke³¹. Halsringer ble knyttet til de mannlige gudene Odin og Frøy, og med tanke på at offermaterien gjerne står i samsvar med mottakergudens kjennetegn og identitet (ibid.:126-127), er det sannsynlig at ofring av halsringer kan ha vært knyttet til disse mannlige gudene. Offer til Frøy og Odin består i kildene av ulike ting (blant annet mennesker, dyr og øl), men begge mottar også ”fé mikit” (Näsström 1999:164). ”Fé” er et av de vanligste allmenne ordene for formue, eiendom, rikdom, penger, gull eller gave (Zachrisson 1998:33). Det kan dermed henseile på ulike former for rikdom, men det er sannsynlig at også edelmetallgjenstander inngikk i det ”fé mikit” som ble ofret.

Depotenes maskuline tilknytning i vikingtid og tidlig middelalder kan til en viss grad underbygges av de vestlige ringspennene (ofte kuleringspennene) som ofte opptrer i depotene. Slike ringspennene regnes i norrøn sammenheng som mannlige smykker (Graham-Campbell 1995:231). I østlig og samisk tradisjon er imidlertid ringspennene assosiert med kvinner (Schanche 2000:219), og ringspennene opptrer også i nordfinske depotfunn. I Nord-Norge finner vi østlige ringspennene i to depotfunn (se nr. 5, Haukøy, Nordreisa, og nr. 19, Skottestad, Hamarøy). Det kan tolkes dithen at det eksisterte en kulturbetinget regional variasjon i meningsinnholdet av ritualene (deponering av edelmetall), selv om gjenstandsmaterialet og formen gir inntrykk av en felles tradisjon.

6.3. Edelmetalldepotene og økonomisk antropologi

Mye tyder på at den rituelle deponeringen av metall i vikingtid og tidlig middelalder hadde svært lange tradisjoner, ikke minst når det gjaldt halsringer. Deponeringene hadde tydeligvis sammenheng med en kosmologi der grenser og transcendens var et sentralt konsept (jf. også Thomas 1996:166 og kap. 7). Jeg mener det er sannsynlig at de var knyttet til myter om guder eller lignende religiøse forestillinger, og at depotene kan regnes som en type offer. Men denne forståelsen står ikke imotsetning til at halsringer, andre ringsmykker, gjenstander, hakkesølv, og ikke minst mynter, også inngikk i andre sammenhenger før de ble deponert. Jeg har før i oppgaven kritisert ensidige økonomiske tolkninger av edelmetallet i depotene og deponeringene. Kritikken er implisitt

---

³¹ Dette gjelder også i eldre jernalder. Ringsmykkene i romertid regnes som hersker- og rangsymboler. Skriftlige kilder opplyser at goternes prester bar hals- og armringer ved sin embetsutførelse. På kontinentet er halsringer av gull bare funnet i de aller rikeste gravene. Armringer av gull synes å være knyttet til personer noe lenger ned på rangstigen (Schlüter 1970 i Solberg 2000:93). Skriftlige kilder opplyser også at frankerne bar armringer som herskersymbol (Schramm 1955 i Solberg 2000:93).

---

mest rettet mot en anakronistisk markedsøkonomisk forståelse av årsakene til at edelmetall ble akkumulert og ”gjemt”. Selv om jeg mener å kunne tilbakevise en slik tolkning, utelukker ikke det at materialet også representerte økonomiske verdier. Eksempler og innsikt fra økonomisk antropologi kan gi en bedre forståelse av hvordan disse to synene kan kombineres.

Innen antropologi har det alltid vært fokusert på at økonomi er en integrert del av den samfunnsmessige helheten, og at økonomiske systemer og handlinger bare kan forstås i sammenheng med andre aspekter ved kultur og samfunn (Eriksen 1993:201). Ross Samson påpekte på begynnelsen av 1990-tallet hvordan teorier fra økonomisk antropologi var blitt tatt i bruk av arkeologer innen forhistorisk arkeologi, men i liten grad av arkeologer som har jobbet med de historiske periodene, inkludert vikingtid (Samson 1991:87). Situasjonen har nok endret seg noe i løpet av de siste ti-femten årene, slik at også studier av vikingtidens samfunn har blitt mer påvirket av slike økonomisk-antropologiske teorier. Til en viss grad har de også påvirket tolkninger av edelmetalldepotene (for eksempel hos Burström 1993, Gaimster 1991, Hårdh 1996:165, Samson 1991, Thurborg 1988, 1989, Vestergaard 1991). Samtidig viser det relativt ensidige, økonomiske fokuset i tre større arbeider fra 1990-tallet (Graham-Campbell 1995, Hårdh 1996, Wiechmann 1996, jf. Staecker 1997) at forståelsen av en innfløkt sammenheng mellom alle typer utveksling og andre kulturelle og samfunnsmessige fenomener i mange tilfeller ikke har påvirket kjernen i tolkningene. Poenget er ikke at man skal se helt bort fra de aspektene vi gjerne vurderer som økonomiske, men at man må ta innover seg at disse aspektene ikke kan behandles separat. I det følgende skal jeg ta opp noen av teoriene som kan gi et alternativt perspektiv på disse gjenstandenes økonomiske betydning og identitet for øvrig.

6.4. Økonomiske sfærer

Det er allment anerkjent at mennesker foretar stadige klassifiseringer av sine omgivelser fordi verden ellers ville fremstå som kaos, da den objektivt sett er fullstendig heterogen (Kopytoff 2000:380). Ifølge Kopytoff kan kultur (kulturelle strukturer) ses som et resultat av *kollektive* klassifiseringer (ibid.:381), altså de felles oppfatningene som gjør at vi kan kommunisere med hverandre (jf. Eriksen 1994:23). Fenomenet økonomiske sfærer, eller utvekslings-/byttesfærer, er et resultat av en kulturelt betinget klassifisering innad i et samfunn av ting som anses å ha lik eller sammenlignbar verdi (jf. Kopytoff 2000:382). Slike økonomiske sfærer har også vært diskutert i forbindelse med

---

edelmetalldepotene. Flere studier konkluderer med at innholdet i depotene reflekterer en egen utvekslingssfære (Thurborg 1988, Thurborg 1989:100-101, 102, Burström 1993). Jeg skal derfor se litt nærmere på dette konseptet.

Inndeling i ulike økonomiske sfærer er å finne i alle samfunn, inkludert vårt vestlige, men for oss er det ofte lettere å gjenkjenne fenomenet i ikke-kommersialiserte, ikke-monetariserte økonomier (Kopytoff 2000:382). Tiv-folket i Nigeria er et velkjent eksempel (Bohannan 1959, Eriksen 1993:211ff, Kopytoff 2000:382). Før andre verdenskrig og britenes effektive kolonisering av indre Nigeria opererte Tiv-folket med tre byttesfærer. Disse var hierarkisk rangert i en matvaresfære, en prestisjesfære og en kvinnesfære. *Matvaresfæren* var den laveste sfæren og omfattet varer man trengte til livets opphold, som matvarer og dagligdagse bruksgjenstander. Disse varene ble utvekslet på markedet. I den høyere *prestisjesfæren* ble blant annet hvitt, kostbart tøy, storfe og slaver utvekslet, men her kunne også messingstenger anvendes som betalingsmiddel og verdimåler. Den øverste byttesfæren, *kvinnesfæren*, var en sfære for rettigheter til folk, og altså særlig kvinner. For Tiv-menn var målet å ha så mange kvinner og barn som mulig (Eriksen 1993:212).

Innenfor hver av disse sfærene var handelen å anse som moralsk nøytral. Problemene oppsto ved bytte mellom sfærene, når verdiene måtte konverteres. Uten en felles verdinevner i form av penger fantes ingen klare regler for hvor store subsistensverdier som tilsvarte en gitt mengde prestisjeverdier. I tillegg hadde slike bytter mellom sfærene et moralsk aspekt: Å bytte oppover var tilfredsstillende og akseptabelt, mens det å bytte nedover var assosiert med skam, og bare ble gjort under ekstreme omstendigheter. Det var mulig å konvertere mat til messingstenger og messingstenger til kvinner, men det forutsatte stor kløkt og rikdom (Eriksen 1993:211-212, Kopytoff 2000:382).

På grunn av denne nære sammenhengen mellom kulturelle strukturer og det økonomiske systemet får innføringen av moderne penger gjerne dyptgripende konsekvenser i tidligere ikke-monetære samfunn. Tiv-folket i Nigeria tjener igjen som et godt eksempel: Britenes kolonisering førte til store forandringer for denne gruppen. Blant annet ble det fred i området de bodde i, slik at man kunne drive handel over lange distanser uten å sette seg i livsfare. Denne handelen med omkringliggende områder førte etter hvert til innføring av moderne penger. Etter et mislykket forsøk på å forbeholde penger for en egen byttesfære ble de en fellesnevner for alt i de tidligere økonomiske sfærene, inkludert

---

kvinner. Dette resulterte i en devaluering av kvinner, fordi den nye praksisen med å betale brudepris i penger antydde at kvinner var ”varer” av samme slag som for eksempel jams og kyllinger (Eriksen 1993:212-213).

Innføringen av et monetært system har med andre ord store konsekvenser for et samfunn som helhet. Dette har også blitt nevnt i tilknytning til edelmetalldepotene. Birgitta Hårdh påpeker at en innføring av penger som bevisst abstraksjon vil prege folks mentalitet, så vel som det økonomiske systemet og den sosiale strukturen (Hårdh 1996:14-15, 165). Jeg kommer tilbake til dette i kapittel 6.8.5.

6.5. Tingenes skiftende identitet

Som sagt er jeg kritisk til tidligere tolkninger av edelmetalldepotene som fremmer en markedsøkonomisk forståelse av gjenstandenes verdi. Et annet problem ved tidligere økonomiske tolkninger er at de synes å definere ting som statiske. Ting beskrives som ensidig økonomiske, fordi de har inngått i en eller flere utvekslinger. Nyere teorier på området antyder imidlertid at ting, i likhet med mennesker, ikke er statiske, men under konstant reforhandling og tilblivelse i samspill med sine omgivelser. Denne forståelsen er grunnleggende i agent-nettverk-teori, som fokuserer på ting og menneskers symmetriske mulighet til handling innenfor et gitt nettverk av aktører (Latour 1996, Law og Hassard 1999). Subjekter og objekter, som vi har for vane å dele aktørene inn i, avhenger av og påvirker hverandre gjensidig hele tiden. Derfor kan en tings eller en persons identitet ikke forstås utenfor det heterogene handlingsnettverket de virker i (Boast 1997, Holtorf 2002, Olsen 2003).

I de senere år har også en beslektet måte å nærme seg tings identitet på vært populær blant arkeologer og antropologer, nemlig studiet av gjenstander eller steders livshistorie eller biografier (Holtorf 2002:50). Selv om han ikke spesifikt nevner denne teoretiske retningen i sin artikkel *The Cultural Biography of Things*, har antropologen Igor Kopytoff flere synspunkter på ting som tangerer agent-nettverk-teori. Blant annet argumenterer han for en symmetrisk forståelse av ting og mennesker med hensyn til deres livsløp eller biografier (Kopytoff 1986, 2000). En beskrivelse av livsløpet viser at tingen gjennomgår endringer over tid, den inngår i ulike situasjoner, der den har ulike roller og identiteter. Biografisk kan man velge å fokusere på ulike sider ved livsløpet, som den økonomiske biografien, eller ulike sosiologiske biografier. Kopytoffs begrep ”kulturell biografi” omfatter alle typer biografier der utgangspunktet er at man ser tingen som en

---

kulturelt konstruert enhet, med spesifikk kulturell betydning, klassifisert og reklassifisert inn i kulturelt betingede kategorier (Kopytoff 2000:380).

Kopytoff fokuserer særlig på begrepet ”varer” (”commodities”) i forhold til kulturelle biografier. Imotsetning til tradisjonelle oppfatninger ser han ikke varer som en egen gjenstandsgruppe som defineres av sin salgbarhet. Derimot ses ”vare” som et begrep man kan bruke om enhver ting med bruksverdi i det øyeblikket den utveksles for en motsvarende verdi i en avgrenset transaksjon. Med ”en avgrenset transaksjon” menes en utveksling der målet er å få tak i den motsvarende verdien, og ikke utvekslinger der målet er å åpne for andre transaksjoner eller forhold. Det siste omfatter blant annet gavegiving der man ønsker å skape en varig forpliktelse (Kopytoff 2000:381).

Antropologen Arjun Appadurai kritiserer en så snever definisjon av varebegrepet. I likhet med Kopytoff avviser Appadurai tradisjonelle Marx-inspirerte definisjoner av varer som en spesiell type gjenstander som oppstår under forhold skapt av kapitalismen, eller som er produsert spesielt med tanke på utveksling. I stedet anses varer å være ting med et spesielt sosialt potensiale (Appadurai 1986:6). Han mener dessuten at begrepet ”vareutveksling” også bør inkludere byttehandel (”barter”) og gavebytte (”exchange of gifts”), to utvekslingstyper som vanligvis kontrasteres til vareutveksling.

Det tradisjonelle synet på gave og vare som skarpe kontraster ser Appadurai som et resultat av en romantisering av småskalasamfunn og en parallell tendens til å glemme at også kapitalistiske samfunn styres av kulturelle strukturer. Dette har skapt et forenklet og overdrevet skille mellom gavebytte og vareutveksling, som egentlig har mange fellestrekk. Appadurai mener at man må anerkjenne en kalkulerende økonomisk interesse i alle typer utveksling (Appadurai 1986:11-13), og at det ikke gir mening å skille skarpt mellom gavebytte, byttehandel og vareutveksling. I stedet må varer defineres som ting i en spesiell situasjon, en situasjon som kan karakterisere mange forskjellige ting i ulike stadier av deres sosiale liv. *Varesituasjonen i en tings liv defineres derfor som en situasjon der tingens byttbarhet (”exchangeability”) i fortid, nåtid eller fremtid, mot en annen ting, er sosialt relevant* (ibid.:13).

Denne midlertidige statusen som vare sier ikke nødvendigvis noe om tingens videre livsløp og biografi. Selv om tingen i utvekslingsøyeblikket kan sies å være en vare, kan den dekommodifiseres³² i etterkant av utvekslingen (Kopytoff 2000:380-381). Kopytoff

---

³² ”Dekommodifisering” brukes her som norsk synonym for ”decommodification”. ”Kommodifisering” kan, slik jeg forstår det, best oversettes med ”gjøre til vare” eller ”regne som vare”. ”Dekommodifisering” tilsvarer da å trekke noe ut av varesammenhengen, redefinere det som ”ikke en vare”.

---

foretar her en sammenligning med de menneskelige biografiene i sin tidligere analyse av slaveri: Det faktum at en person blir kjøpt forteller ikke i seg selv noe om dennes videre skjebne. Kjøpte personer har opp gjennom historien endt opp blant annet i gruver, på plantasjer, som storvisir og som romersk admiral. Vi ser at varestatusen blir underordnet i etterkant av utvekslingen. Men selv om ting trekkes ut av sirkulasjon, ut av en byttesfære, kan de fortsette å ha potensiell utvekslingsverdi (Kopytoff 2000:386).

Jeg antar at edelmetallet i de nordnorske depotene har opptrådt i ulike sosiale sammenhenger innenfor komplekse nettverk av ting, personer og andre meninger, og at de i disse ulike situasjonene har antatt stadig nye roller, stadig endrede identiteter (jf. Thomas 1996, kap. 6). Til en viss grad kan man si at menneskene tilskriver gjenstandene disse identitetene, men i mange tilfeller begrenser og dikterer gjenstandsformene selv hvilke identiteter som er aktuelle. Etter Appadurais begreper har dette med gjenstandenes ”sosiale historie” å gjøre: På samme vis som menneskers livløp i betydelig grad vil være påvirket av deres bakgrunn (kultur, klasse, kjønn, etnisitet med mer), vil også hver gjenstandstype til enhver tid ha et potensielt eller sannsynlig livsløp, en ”path”, i form av en forventet livshistorie eller biografi (jf. også Kopytoff 2000:379). Denne er historisk betinget og kan knyttes til begrepet ”sosial historie” som henspeler på langsiktige endringer og dynamikk rundt en gruppe eller klasse av gjenstander. Den sosiale historien omfatter hele gjenstandsgruppens historikk, som blant annet kan inkludere store endringer i meningsinnholdet over tid. Dette berører imidlertid også den enkelte gjenstandens kulturelle biografi (Appadurai 1986:34); gjenstandenes kulturelle biografier og sosiale historier påvirker hverandre. Den sosiale historien, som dekker store tidsrom og sosiale spenn, utgjør rammene for de enkelte gjenstandenes mulige kulturelle biografier. Enkeltmennesker eller grupper kan allikevel oppnå å avlede en gjenstand fra den forventede ”sirkulasjonskarrieren”, av Appadurai betegnet som en ”diversion”. En slik avledning kan eventuelt sette gjenstanden i en ny sosial situasjon, som skaper nye identiteter. Dette kan skje innad i et kulturelt fellesskap eller når tingen krysser kulturelle grenser. I det lange løp kan slike individuelle strategier utvikle seg til å bli regelen heller enn unntaket og danne nye tradisjoner, nye livsløp eller ”paths” (ibid.:36).

Appadurai ser hovedsakelig slike avledninger som bevisste strategier fra de menneskelige aktørenes side. Etter min mening opptrer også tingene som aktører i disse sammenhengene, særlig i form av å fremtvinge handling: Når en ny gjenstandstype introduseres for et kulturelt fellesskap, må tingen innlemmes i deres hverdag og kosmologi

---

på en eller annen måte. Dette kan være mer eller mindre problematisk. Eksempelet med innføring av moderne penger, som hos Tiv-folket, er kanskje et ekstremt eksempel, som relaterer seg til pengers spesielle krav om en endret forståelse av verdi. Jeg vil allikevel påstå at penger ikke er den eneste gjenstanden som kan medføre kulturelle og samfunnsmessige omveltninger, men at ting i mange tilfeller fører til tilpasninger, blant annet fordi de bringer med seg en viss forståelse av ”riktig” bruk. De kan også medføre store omveltninger i slektskap, sosiale relasjoner og maktforhold. Et klassisk eksempel i så måte er Lauriston Sharps analyse av de konsekvenser introduksjonen av ståløkser medførte hos primært steinbrukende jeger-samlere i Australia (Sharp 1952). Hos disse var slipte steinøkser både et viktig totem og et status- og kjønnsymbol og utgjorde et viktig element generelt i samfunnets sosiale og kosmologiske liv. Introduksjonen av store mengder ståløkser førte til store konsekvenser for de relasjonene som steinøkse tidlige hadde mediert og formidlet, noe som ifølge Sharp ”led to a revolutionary confusion of sex, age and kinship roles” (ibid.:20).

6.6. Sirkulasjon og deponering av edelmetall i vestlige og norrøne områder

Som Kopytoff påpeker, har gjenstander ofte ideelle eller forventede livsløp og biografier (Kopytoff 2000:379). Appadurai mener at disse er betinget av gjenstandstypens sosiale historie, en historie som gir begrensninger og muligheter i forhold til enkeltgjenstandenes biografier. Den sosiale historien er dermed en av faktorene som bestemmer hvilken sosiale posisjon en gjenstandstype har til enhver tid. I de nordnorske edelmetalldepotene opptrer en rekke gjenstandstyper; det blir for omfattende å kartlegge alle her. Det gjenstandstypene har til felles, er at de er av edelmetall. Jeg tar derfor utgangspunkt i edelmetallets sosiale betydning når jeg skal beskrive rammene for sirkulasjonen av disse tingene i vikingtid og tidlig middelalder. Flere av gjenstandene har tilsynelatende også det til felles at den ideelle livsløpsavslutningen var intensjonell deponering der mennesker og ting skilte lag (jf. Thomas 1996:162, se også kapittel 3.2.3., 3.3. og 6.2.). Jeg mener at dette forventede endeliktet antagelig også har påvirket sirkulasjonen før deponering, det vil si innvirket på gjenstandenes identitet. Etter min mening er det gode argumenter for at edelmetall generelt, og gjenstandene som var særlig knyttet til deponering spesielt, sirkulerte i en avgrenset sfære som var forbeholdt en elite. Deponeringen må, etter min mening, også ses i sammenheng med sirkulasjonen, fordi

---

gjenstandene ble deponert nettopp på grunn av sin status. Videre foreslår jeg at deponeringen ikke bare fungerte som en ytterligere bekreftelse av gjenstandenes særegenhet, men også hadde sterk betydning for det stedet der depotet ble lagt ned.

6.6.1. Sølv og gull i vikingtid og tidlig middelalder

En forutsetning for å forstå sirkulasjonen og deponeringen av edelmetall i vikingtid og tidlig middelalder er en kjennskap til hvordan dette materialet ble oppfattet i samtiden. Som nevnt i kapittel 1.2. er gull et marginalt innslag i edelmetalldepotene i vikingtid og tidlig middelalder. Disse depotene inneholder for det meste sølv. Når gull opptrer, er det ofte som enkeltfunn eller i rene gulldepoter. Gullgjenstander er vanligvis ikke fragmenterte. På Öland er for eksempel de fleste gullfunnene enkeltfunn av armringer, og disse er klart adskilt fra sølvfunnene. Hårdh regner disse gullfunnene som ikke-kommersielle depoter og mener at depotene generelt gjenspeiler et klart skille mellom bruken av sølv og gull (Hårdh 1976a:143, 1996:14).

Armringene fra Öland har likefullt en vekt som er tilpasset øret (Stenberger 1958:98). Zachrisson antar derfor at den økonomiske verdien er sammenflettet med ringens betydning som symbol på status og verdighet (Zachrisson 1998:85). Vekten var en del av verdien (ibid.:29). Som sagt er det ingen grunn til å anta at ringene ikke kunne ha flere ulike identiteter som ble aktualisert i ulike situasjoner. Mens funksjonen som status- og verdighetssymbol kan ha vært sentral i visse sammenhenger, kan den vektregulerte verdien ha vært avgjørende i andre. Økonomisk verdi, eller mer eksakt, utvekslingsverdien, kan ha vært en del av edelmetalls spesielle status, uten at det var den eneste siden ved deres identitet.

I Nord-Norge har vi kun ett depotfunn av gull som sikkert er fra vikingtid/tidlig middelalder, nemlig fingerringen fra Skau, Røst (se nr. 15, Skau, Røst). Det andre gullfunnet i denne fremstillingen, fra Laksefjord, er antagelig et noe eldre depot. Det er ellers spesielt i nordnorsk sammenheng fordi det inneholder både gull og sølv (se nr. 2, Vestre Eikvik, Lebesby). Fra Trøndelag kjenner vi imidlertid to depotfunn fra vikingtid som inneholder både gull og sølv. De er fra Hemnskjel, Hemne, og Vulu, Malvik, Sør-Trøndelag, og inneholder henholdsvis en stor halsring av sølv og en armring av gull, og seks halsringer og en stor ringspenne av sølv, samt 3 armringer og en ”håndleddsring” av gull (Marstrander 1953:35). Dette kan tilsi at skillet mellom anvendelsen av sølv og gull ikke var så klart som Hårdh antyder (Hårdh 1976a:143, 1996:14), eller eventuelt at skillet var av lokal art (på for eksempel Öland).

Torun Zachrisson (1998) har som tidligere nevnt studert hvilke konnotasjoner gull og sølv hadde i yngre jernalder. Gull er helt klart det mest myteomspundne (se for eksempel *Skaldskaparmål* 1973:108ff), noe Zachrisson mener kan ha historiske årsaker: Myter og forestillinger kan ha blitt dannet under ”gulltiden” i folkevandringstid. Hun ser det som at omtalen av gull og sølv i samtidige kilder tyder på at man drømte om det mytiske gullet, men at det var sølv som var tilgjengelig (Zachrisson 1998:30ff). Sølv synes å ha vært oppfattet og anvendt på en noe mer pragmatisk måte. Imotsetning til gullringer, som sjelden er kuttet opp, kunne sølvringer brytes, som vi ofte ser i de sørskandinaviske depotene. Märit Thurborg ser dette som et tegn på at sølvringer i større grad kunne veksle mellom status som verdighetssymbol og betalingsmiddel, og at dette blant annet skjedde gjennom å kutte dem i mindre biter (Thurborg 1989:95, 102). Som påpekt i forrige kapittel behøver ikke en ting å gjennomgå en slik fysisk forandring for å endre identitet, men en endring i identiteten kan selvfølgelig ha gjort at fragmentering ble ansett som på sin plass, eller ihvertfall akseptabelt.

Selv om sølv kanskje ikke var like myteomspunnet som gull i yngre jernalder, eller like nært knyttet til guder og helter, tror jeg at også sølvarmringer og -halsringer av den typen vi finner i depotene, var assosiert med makt, guder og ritualer, og at de var forbeholdt en elite (jf. også Hoftun 2001:249ff). Dette kan også utledes av skriftlige kilder. I mange tilfeller omtales bare ”ringer” eller ”en ring” i sagaer og andre kilder som omhandler begivenheter eller situasjoner knyttet til makt og ritualer. Slik blir det fortalt om Olav den hellige at da han ble født, ble det hentet ut et sverd og ”en ring” fra den såkalte Geirstadalvhaugen, slik at den nyfødte skulle ha de rette tegnene på verdighet (*Flateyrbók* II i Näsström 2001:89-90). I *Øyrbyggjasaga* beskrives et (guds)hov, med en pall som tjente som alter. På denne lå ”en ring uten skjöt som veidde tjue øre”³³, som man skulle sverge på ved edsavleggelse, og som goden skulle ha på armen ”ved alle stemner” (*Øyrbyggjasaga* 1989:12). Fordi gull var så myteomspunnet og verdsatt, er det sannsynlig at det ville nevnes dersom ringen var av gull. Dette gjelder særlig i tilfellet med Eyrbyggjaringen, som ellers er beskrevet. Det kan derfor være grunn til å tro at en ikke nærmere spesifisert ring i slike sammenhenger må oppfattes som en sølvring.

---

³³ 20 øre tilsvarer 546 g. (når man regner 1 øre som 1/8 av en mark = 27,3 g.). Så tunge halsringer av sølv er sjeldne, men i Norge er det funnet to komplette halsringer av sølv som veier over 550 g. (Hårdh 1996:64 og diagram 4). Den ene er fra Hamnskjel, Hemne, og den andre fra Vulu, Malvik, begge i Sør-Trøndelag (ibid.:195-196).

Sigurd Grieg fokuserer delvis på det han kaller ”sølvets magiske kraft” i forbindelse med sølvdepotene (Grieg 1929:303). Han gir flere eksempler fra eldre og nyere tid på hvordan sølv har inngått i rituelle og religiøse sammenhenger. Dette gjelder blant annet funn av torshammere av sølv og gamle tradisjoner med bruk av sølvsmykker som for eksempel ”brudgoms-kross” og ”agnus dei”, eller ”dalarpenning”, som beskyttelse av brud og brudgom ved bryllup i senere tid. Grieg nevner også folketro, som at sølvkuler kan brukes når bly ikke biter, og at sølvet i kirkeklokkene har makt over trollene (Grieg 1929:303ff). Han nevner for øvrig også at sagn viser hvordan ”gjemte skatters verdi som helligdom holder sig gjennom tidene” (ibid.:306), noe jeg kommer tilbake til.

6.6.2. Byttesfærer i vikingtid og tidlig middelalder

Aron J. Gurevich påpeker at sølv og gull synes å ha vært lite anvendt i byttehandelen i Skandinavia i vikingtid og tidlig middelalder. Derimot hadde man standardiserte verdimål for andre varer som lot seg utveksle, blant annet hjemmevevd tøy eller buskap med horn (Gurevich 1985:217-218). Dette sannsynliggjør en inndeling i økonomiske sfærer, og at adgangen til sølvets utvekslingssfære var begrenset. Flere studier konkluderer med at innholdet i depotene reflekterer en egen utvekslingssfære. Ifølge Thurborgs analyse av depotene på Öland kombineres arm- og halsringer på øya sjelden med andre utvekslingsmidler. Thurborg antar derfor at de førstnevnte utgjør en egen utvekslingssfære (Thurborg 1988, Thurborg 1989:100-101, 102). Mats Burström har studert edelmetallet i depotene på Gotland og tatt til orde for at det representerer byttemiddel i prestisjesfæren, knyttet til et medgifts- eller brudeprissystem (Burström 1993).

Det er forståelig at hakkesølv tas til inntekt for en bruk av sølv som betalingsmiddel, uten de samme sosiale konnotasjonene som for hele gjenstander. Hakkesølv regnes gjerne som nøytrale byttemidler, som et steg nærmere pengeøkonomi (for eksempel Hårdh 1996:86). John Chapman påpeker imidlertid andre sosiale grunner til fragmentering av gjenstander. Hans studie i ”Fragmentation in Archaeology” (2000) er fokusert på perioden fra sen eldre steinalder til slutten av tidlig metalltid (8000 – 2500 f. Kr.) i Sørøst-Europa, og tar særlig for seg fragmentering av gjenstander av brent leire, men også fragmentering og akkumulasjon av kobber og gull. Forutsetningene i hans undersøkelsesområde og –periode er nødvendigvis svært ulike de nordiske forholdene i jernalder og tidlig middelalder, men noen av hans generelle observasjoner er av interesse. Dette gjelder særlig i forhold til fragmentering som et ledd i såkalt ”lenking”

(”enchainment”). Lenking innebærer å skape sosiale relasjoner mellom mennesker ved utveksling av gjenstander som er ladet med historier og tidligere biografi i henhold til hvem som har laget gjenstanden, hvor den ble laget, hvem som har eid den før, hvor den har reist, og hva den for øvrig symboliserer (jf. også Thomas 1996, kap. 6). Ifølge Chapman forutsetter ikke denne sosiale betydningen at gjenstanden er hel. Tvert imot kan bruddstykker representere en vel så sterk tilknytning til gjenstandens biografi, samt til personen eller personene som innehar de øvrige delene. Han ser for øvrig fragmenteringen som en refleksjon av et grunnleggende paradoks mellom personers status som individer³⁴, og som del av en sosial sammenheng og et større nettverk (jf. Chapman 2000:5-6).

Nå mener riktignok Chapman at introduksjonen av metall førte til en annen måte å tenke rundt de sosiale relasjonene, fordi metall skal være vanskeligere å fragmentere (Chapman 2000:8). I forhold til metall var akkumulering den alternative sosiale handlingen til lenking (ibid.:44). Akkumuleringen av hele gjenstander i sett anses som et annet nivå av den del/helhet-symbolikken fragmenterte gjenstander representerer (ibid.:7). Selv om akkumulering ikke var en helt ny strategi, representerer metall som materiale nye forutsetninger, ifølge Chapman (ibid.:104). Selvfølgelig er en leirfigur langt enklere å fragmentere enn metall, men bare dersom man snakker om fragmentering ved knusing. Mykt metall er relativt enkelt å fragmentere, men det må nødvendigvis skje under mer kontrollerte omstendigheter. Det man trolig mister, er noe av den rituelle ”performance” som ligger i knusing av fragile objekter som for eksempel leirkar (jf. Barley 1994).

Uten å gå nærmere inn i denne diskusjonen vil jeg understreke at fragmentering av edelmetall i Nord-Europa i vikingtid og tidlig middelalder ikke nødvendigvis har en utelukkende økonomisk forklaring, i form av behovet for ”småpenger” (jf. Hårdh 1996:17, 84, 86). Det kan også ha gitt gjenstanden en *høyere* eller mer sammensatt verdi, i sosial sammenheng. Bitene skapte og medierte bånd mellom individer. Märit Thurborg beskriver det som at det å bryte og gi bort en del av en ring var som å gi bort en del av seg selv, sin status og sin verdighet. Denne handlingen var også i seg selv et tegn på verdighet, derav sagaenes lovprisning av høvdingen som bryter ringer og innber til gjestebud (Thurborg 1989:95). Det er mulig at også vektregulert hakkesølv hadde en slik kompleks identitet, og at både det og vekter og lodd også representerte materielle bevis for reiser til, eller besøk fra, fremmede markeder der sølv først og fremst ble benyttet som betalingsmiddel (jf. også Chapman 2000:117, 121). Dette må også ses i sammenheng med den generelle holdningen

---

³⁴ Selv om individstatusen ikke kan sammenlignes med den grunnleggende betydningen individet har fått i nyere tid (Chapman 2000:27).

---

til verdier og rikdom. Verdier var ikke et mål i seg selv, men kunne også bli brukt for å oppnå sosial status. Generøsitet ga prestisje, sosial status ble reflektert av hvor mye man ga bort, heller enn hvor mye man hadde (jf. Gurevich 1985:220 angående *wergild*).

Assosiasjon med reiser kan ha bibrakt både gjenstanden og innehaveren (gavegiver og mottaker) ytterligere sosial verdi. Det er mulig at runeinnskriften på halsringen fra Botnhamn (Ts. 1649) bør ses i en slik sammenheng. Innskriften omtaler en reise til Frisland: "Fórum drengja Frislands á vit ok vígs fótum vér skiptum". Jeg har begrenset kunnskap om tolkning og oversettelse av runeinnskrifter, men ut fra Magnus Olsen og Aslak Liestøls oversettelse av de enkelte ordene og strofene (Olsen 1960:134-135), vil jeg foreslå at runene kan tolkes som at menn dro til Frisland og utvekslet verdier som var vunnet i kamp. Dette avviker ikke voldsomt fra Olsen og Liestøls tolkning (se også nr. 10, Botnhamn, Lenvik), men i stedet for å betone at kampen ble utkjempet i Frisland, vil jeg henlede oppmerksomheten på selve utvekslingen. Den korte beskrivelsen kan kanskje være inspirert av en utveksling av sølvhalsringer, forpliktende gaver med biografier som gjorde dem sosialt verdifulle, i dette tilfellet blant annet på grunn av måten de var ervervet på³⁵ (jf. også Thomas 1996:154).

6.6.3. Deponering av edelmetall

De ulike aspektene ved sølvet, dets iboende potensialer både symbolsk og økonomisk, kan ha vært relevante i ulike sosiale sammenhenger (jf. Appadurai 1986, Kopytoff 1986, 2000). Ved deponeringen er det ikke usannsynlig at den sosiale kapitalen var like viktig som den økonomiske. Som Chapman påpeker må en samling av gjenstander som depotene også ha representert en samling av biografier. Dette ville representere de sosiale nettverkene deponenten(e) var tilknyttet (Chapman 2000:117).

I sin tilnærming til deponeringene, har Torun Zachrisson analysert eldre og yngre skattesagn og folketro. Disse kan ha bakgrunn i tidligere reelle ("skatte"-) nedleggelse, og Zachrisson ønsker å spore en mulig felles bakgrunn og struktur i sagnene (ibid.:46). En av konklusjonene i studiene av de eldre sagnversjonene er at det å gjemme skatter var forbeholdt det øvre samfunnsjiktet i jernalderen (Zachrisson 1998:53). Siden edelmetall

---

³⁵ *á vit* kan bety "på besøk", mens *fótum* kan henspille på "innpakket gods, reiseeffekter". Sammenlignbart er *fátabúr* et fellesnordisk uttrykk for "loft" til oppbevaring av løsøre, mens *fadabur* i eldre nydansk og nysvensk ble brukt om kongens skattkammer/det som tilfalt kongen. *Skiptum* har som vanlig betydning at noe ble "skiftet" eller "delt" – noe som kanskje kan relateres til utveksling. Ordet *víg* betyr kamp (Olsen 1960:134-135).

---

etter alt å dømme var forbeholdt eliten, er det for så vidt ikke overraskende at også deponeringen kan knyttes til denne gruppen.

Dette underbygger slutningen at edelmetalldepotene ikke kan ses som et utdrag av en økonomi som omfattet hele samfunnet. De fleste byttehandler foregikk med andre varer. Ringer og edelmetall generelt, var assosiert med guder, og med rike, mektige og fremgangsrike menn og kvinner og deres gjensidige relasjoner. Utveksling innen denne sfæren var en måte å knytte allianser på. Det kan dermed være grunn til å se deponeringen av edelmetall som offergaver, fordi ofringen blant annet innebar en allianse med gudene, eventuelt en utveksling med håp om en (senere) gjenytelse. Målet var å knytte gudene til seg ved de samme hjelpemidlene som man brukte for å knytte til seg medmennesker. Gro Steinsland uttaler at "...det hedenske gudsforholdet nærmest må beskrives som en vennskapspakt mellom mennesket og guddommen – guden er *ástvinr*, kjæreste venn, eller *fulltrúi*, trofaste venn –" (Steinsland 1989:207). Dette kan spores i formuleringer som for eksempel beskrivelsen av hvordan Torolv Mosterskjegg i *Øyrbyggjasaga* lagde til et stort blot og spurte Tor, "den beste vennen sin", om råd om hvordan han best skulle forliket med kongen (*Øyrbyggjasaga* 1989:11). En slik "lenking" med høyere makter forutsatte altså tilgang på de rette ressursene. Også i skriftlige kilder er det belegg for at det var lederne i samfunnet som var ansvarlige for kontakten med gudene, som utførte ritualene og vokter de hellige stedene (for eksempel *Øyrbyggjasaga* 1989:12, jf. også Hansen 1999:105, Sundquist 1996:79ff).

Britt-Mari Näsström utforsker den norrøne offertradisjonen hovedsakelig på basis av etymologiske kilder. En rekke ord brukes om ofring. De mest frekvente henspeiler på kommunionsoffer der menneskene deler offergaven med guden(e) i form av et måltid (Näsström 1999:167). Dersom edelmetalldepotene kan tolkes som en allianseskapende gave til gudene, er det ikke usannsynlig at disse ble gitt i en lignende sammenheng, som også tilsvarende måten slike forbindelser ble knyttet mellom mennesker, i form av store gilder (Gurevich 1985:227ff). Denne praksisen gjenspeiles for øvrig også ved et lånord i samisk, *skeangka*, som betyr "gave", men som er avledet av en gammelnorsk stamme med betydning knyttet til "drikke" ("skjenke"). Den samiske avledningen har antagelig sammenheng med at drikking og drikkeritualer var nært knyttet til gavebytte i norrøn og germansk kultur. Slike ritualer kan også ha vært en del av bytterelasjonene med samene (Schanche 2000:333, Olsen 2000a:40), noe som tyder på at de, eller helst et øvre sjikt, hadde tilgang til prestisjefæren, der man blant annet opprettet allianser og utvekslet rituell

---

betonte statusgjenstander av sølv (jf. også Storli 1991 om ekteskapsinngåelse mellom elitene hos samer og norrøne).

Depotene består med andre ord av gjenstander som hadde helt bestemte konnotasjoner, både i kraft av det materialet de var laget av, formgivningen, den sosiale historien til gjenstandsgruppen, og de enkelte gjenstandenes biografier. Tilsynelatende fantes det ideelle ruter og biografier for visse gjenstandstyper. Som beskrevet tidligere (se kapittel 3.2.3., 3.3. og 6.2.), er det et relativt klart skille mellom gjenstander som opptrer i depoter og i blant annet graver. Den ideelle livsløpsavslutningen har uten tvil virket tilbake på disse gjenstandenes sosiale status og sirkulasjon, enten de var brukssmykker og draktspenner som etter hvert endte i siste eiers grav, eller de var knyttet til utveksling og allianser, og i kraft av denne statusen ble innlemmet i en annen type rituelle nedleggelse. Konseptualiseringen virker med andre ord begge veier, slik at gjenstandenes identitet, biografier og sirkulasjon før deponeringen gjorde dem egnet til en viss type deponering, samtidig som assosiasjonen med denne typen deponering antagelig påvirket deres status og identitet ved sirkulasjonen (jf. Osborne 2004:2). ”Singulariseringen”³⁶ som omfattet de enkelte gjenstandene ved nedleggelse, påvirket hele gjenstandsgruppens sosiale historie.

Den direkte tilknytningen mellom edelmetall og en persons velbefinnende kan også knyttes til metallet som sentralt i alliansebygging (lenking) mellom mennesker og guder. Gull og sølv ble ikke bare regnet som økonomiske verdier og statusmarkeringer, men ansett som innbegrepet av lykke og fremgang. Å urettmessig fravriste en annen slike verdier, var et direkte inngrep i dennes lykke og fremgang (Zachrisson 1998:54, jf. også Thomas 1996:153), og dessuten et overgrep mot tingens ”uavhendelighet”. Dette gjenspeiles også i den generelle strukturen i skattesagnene: Skatten graves ned av sin rettmessige eier, som gjerne binder den i jorden med galder eller med runer, eller setter et dyr eller en vokter til å passe på den. Skatten er dermed uoppnåelig for alle andre, med mindre de har klart å tilegne seg trolldomsordene som skal til for å løse skatten. Det går den ille som prøver å anskaffe seg en skatt vedkommende ikke har rettmessig tilgang til (Zachrisson 1998:42).

På grunn av ressursene de allerede rådde over, ville rike folk dermed alltid ha en fordel i forholdet til de styrende makter i verden, og således fortsette å ha fremgang. Den fattiges motgang og lave status ville være en ond sirkel, siden vedkommende hadde få

---

³⁶ ”Singularisering” er det begrepet Igor Kopytoff anvender som en motsats til ”kommodifisering”. ”Singularisering” innebærer at visse ting konseptualiseres som enestående, i betydningen uten motpart, både fordi den anses å ha svært høy og svært lav verdi (Kopytoff 2000:384-385).

---

muligheter til å klatre i samfunnet ved hjelp av menneskelig eller gudelig nettverksbygging. Denne fastlåste situasjonen, der man var født inn i sin stand, illustreres blant annet i *Rigstula*, som kan tolkes som en mytologisk konsolidering av et statisk standssamfunn. Dette verdensbildet kan også ha inspirert skattesagnene, noe Bengt af Klintberg er inne på. Han mener sagnene må ses i forhold til eldre tiders fattigdom. Ifølge Klintberg gjenspeiler sagnene den folkelige drømmen om å bli rik, og utviklingen i tonen i fortellingene over tid kan betegnes som refleksjonen av en ”sosial reise” (Klintberg pers. med. i Zachrisson 1998:53). Zachrisson finner nemlig at det er en forskjell mellom den eldre tradisjonen skattesagn og den yngre: I den eldre tradisjonen er det langt mer alvorlig å ta opp en slik skatt. Følgene kan være sinnsykdrom, varige men og uhelbredelig sykdom. I de yngre sagnene er tonen ofte lettere, den som forsøker å ta opp skatten blir latterliggjort eller får seg en skrekk i livet, men kommer fra det uten større skader (Zachrisson 1998, kap. III). Endringene i konsekvensene kan altså reflektere en forandring i de reelle mulighetene til å klatre i samfunnet, mulighetene til entreprenørvirksomhet og til å være sin egen lykkes smed.

6.6.4. Sammenhengen mellom jord og metall – depotets påvirkning av stedet

Gjenstandene med sine biografier og sosiale historie påvirket omgivelsene ved sirkulasjonen, men de påvirket høyst sannsynlig også stedet der de ble deponert. Denne påvirkningen kan ha vært noe av intensjonen med deponeringen, i form av en domestisering eller beskyttende effekt. Dersom vi regner deponeringene som offer, førte de antagelig til en (ytterligere) sakralisering av stedet, så vel som av gjenstandene. Også denne singulariseringen av stedet reflekteres i skattesagn; stedet der en skatt var nedgravd var ofte kjent eller synlig, for eksempel ved et lys som skinnen fra et bål. Som sagt var det allikevel ikke bare å få tak i en skatt (Zachrisson 1998:41ff).

Et skattesagn fra Tysfjord er et klassisk eksempel på Zachrissons beskrivelse av det ambivalente forholdet mellom synlighet og uoppnåelighet (Zachrisson 1998:46): I Kvassvika ligger det en stein som ble kalt Pengesteinen, siden alle visste at det lå en skatt under den. Gjeteren Jacob Pålsa ville grave fram skatten. Han utstyret seg med skinnstakk for å slippe å se det fæle andre har sagt de har sett ved steinen. Han har også med seg en slirekniv, stålet han skal ”feste” skatten med (altså sikre seg den, fri den fra fortryllesen). Samejenta han gjeter sammen med tør ikke å gå hele veien inn i vika og holder seg på avstand, men etter hvert ser hun to menn komme gående derfra. De sier at Jacob trenger hjelp. Akkurat i det Jacob har gravd opp og fått tak i hanken på kobberkjelen med skatten,

---

kommer jenta løpende og skremmer ham så han slipper den, og den forsvinner for alltid (Nielssen 1990:180).

En annen sammenheng der både edelmetall og singularisert jord spiller en rolle, er ved betaling av bøter. Tidlige germanske lovtekster spesifiserer gjerne bøter for drap ("wergild") og andre gjeldsspørsmål i penger³⁷, men bøtene ble betalt i blant annet buskap, slaver, våpen, rustning, jord og vevd tøy. Mange av lovene oppgir hvor mye av disse godene som tilsvarer pengeboten. Dette var varer som ble regnet som passende for betaling av slike bøter (Gurevich 1985:220-221). I norrøn sammenheng forteller den islandske loven *Baugatal* om hvordan man skulle fordele ringer ved ættebot (*Baugatal* 1980-2000, Thurborg 1989:96-97), men også jord kunne brukes til å betale bøter. Interessant nok oppgis det i de gamle norske lovene at ikke et hvilket som helst jordstykke kunne bøte et drap (og dermed hindre en blodfeide). Jorda skulle være *óðal*, det vil si at den ikke kunne være kjøpt, men måtte være ervervet gjennom arv i flere generasjoner. Gjennom odel ville jorda være "uavhendelig" (Gurevich 1985:221), altså "singularisert" i en slik grad at den ikke var avhendelig (jf. Kopytoff 2000). Odelsjord var formelt tatt ut av sirkulasjon, men utvekslingspotensialet lot seg realisere i disse spesielle tilfellene.

Gurevich mener dette har sammenheng med at den betalingen som ble gitt for et slikt drap var ment å bli imottagerfamilien til evig tid. Boten måtte derfor ikke bestå av noe avhendelig som kunne settes inn i alminnelig sirkulasjon (Gurevich 1985:221). Det kan kanskje også tolkes som at odelsjord var å regne som en del av familien like mye som en slektning, og at et stykke av odelsjorda derfor var å regne som et likeverdig tap som det drapet hadde forårsaket. I mange slektskapsbaserte samfunn kan man i prinsippet ikke avhende jord, fordi den tilhører forfedrene. Individets identitet er nær knyttet til ættelinjens jord (Eriksen 1993:211). Odelsjorda i vikingtidens samfunn var singularisert, for det første gjennom bosetting, graver og eventuelt dyrking i flere generasjoner, men med henblikk på *Svarfdølasaga* (1830) er det mulig at odelsjorda også var singularisert gjennom depoter av sølv og/ eller gull. Med støtte i skattesagnene er det mulig å anta at kjennskapet til et slikt depot og dets beliggenhet ble vedlikeholdt gjennom lang tid. Jorda edelmetalldepotet var knyttet til, kan dermed ha representert en stor sosial verdi, både på grunn av sin egen biografi, og møtet mellom denne og biografiene til gjenstandene. En slik sammenføring, og på sett og vis fiksering, av biografier må regnes som en sterk ytring som igjen preget både jord og gjenstander (jf. Thomas 1996:164). Dette kan ha gjort odelsjorda til en verdi som

---

³⁷ Gurevich spesifiserer ikke hva han mener med penger.

---

var tung å miste, men ærefull å motta, og som derfor kunne egne seg som bot for drapet på et familiemedlem.

6.7. Sirkulasjon og deponering av sølv i østlige og samiske områder

Beskrivelsen over av sirkulasjonen og deponeringen av edelmetall bygger hovedsakelig på tolkninger av det samtidige norrøne/ germanske samfunnet, og forholdet menneskene i dette samfunnet hadde til edelmetall (blant andre Gurevich 1985, Thurborg 1989, Zachrisson 1998). Deler av denne forståelsen har sannsynligvis gyldighet også i østlige og samiske områder. En del forhold tilsier imidlertid at edelmetallet og de aktuelle gjenstandsformene også inngikk i andre kulturelle sammenhenger her. Edelmetalldepotene i Nord-Norge inneholder blant annet en del gjenstandstyper som har blitt funnet i graver og bosetningskontekster i Finland og Estland. Over har jeg argumentert for at den ideelle og den reelle livsløpsavslutningen også påvirket gjenstandenes identitet og sirkulasjon før deponeringen. Det er dermed sannsynlig at de østlige gjenstandene til dels inngikk i andre sammenhenger enn de vestlige, og både påvirket sine omgivelser og ble påvirket av dem på en annen måte. Dette gjelder både edelmetall som sådant, og de ulike gjenstandstypene.

6.7.1. Sølv i øst i tidlig middelalder

Østsiden av Østersjøen var delvis innlemmet i det norrøne/ germanske kulturfellesskapet, med nære kontakter til Skandinavia. For eksempel vokste den norske kongen Olav Tryggvason opp i Estland og Novgorod (Snorres kongesagaer 1999:132-133), og Olav Haraldson, Sigurd Jorsalfar og Magnus den gode hadde tilknytning til Kiev-riket i deler av sine liv (Stalsberg 2005). De nære kontaktene i vikingtid mellom dagens svenske og baltiske og russiske område er velkjente, både fra skriftlige kilder, og arkeologiske funn (for eksempel Stalsberg 2004, 2005, Thurborg 1989:100). Kanskje er dette bakgrunnen for den likeartede depotskikken i Baltikum og i Skandinavia (Hårdh 1996). Innholdet i de baltiske depotene understreker imidlertid blandingen av impulser i dette området (jf. også Stalsberg 2005). Birgitta Hårdh beskriver en depottradisjon i Estland der mynter dominerer fram til midten av 1100-tallet, mens man i andre halvdel av århundret går over til å deponere smykker, nærmere bestemt variasjoner av lokale bronsetyper i sølv. Smykker deponeres helt fram til 1300-tallet, og de senere depotene inneholder også former av sølv som ikke finnes blant bronsetypene. Anheng opptrer særlig hyppig. Sølv er av dårlig kvalitet, og Hårdh fastslår at anhengene synes å ha hatt primær funksjon som smykker, ikke betalingsmiddel i en vektøkonomi (ibid.:37). Depotene inneholder også halsringer. I

---

de tilfellene der depotene kan myntdateres, plasseres de hovedsakelig på 1200-tallet (ibid.:207-208).

Det er et påfallende klart skille mellom de estiske gjenstandsdepotene og funnene fra Latvia og Litauen. I de to sistnevnte landene består sølvet i depotene i all hovedsak av mynter, samt båndformede stenger og barrer (Hårdh 1996:38-40). Som nevnt (se kapittel 4.4.) er depotene i det russiske området også preget av store mengder mynt, delvis med unntak av depotene i de nordlige områdene (for eksempel Nosov et al. 1992). Jeg ser det som sannsynlig at gjenstandsdeponeringen i Estland var et resultat av påvirkning fra vest. De norske depotene dateres som sagt oftest til vikingtid/ 900-tallet. I Danmark og Vest-Sverige har depotene et kronologisk tyngdepunkt på 900-tallet, i Øst-Sverige på 900- og 1000-tallet, og i Sør-Sverige, Bornholm, Gotland og Finland på 1000-tallet (Zachrisson 1998:81). Det kan med andre ord se ut til at tradisjonen med gjenstandsdeponering forflyttet seg østover gjennom århundrene. Det er sannsynlig at de rituelle konnotasjonene, og den norrøne/ skandinaviske konseptualiseringen av sølv og gull generelt, ihvertfall til en viss grad fulgte med denne forflytningen.

At man finner depoter i Russland også, gjerne bestående av mynter, kan antyde at deponering spilte en rituell rolle også her. Likevel hadde Novgorod og de områdene som var under kulturell innflytelse av denne bystaten, som fra 900-tallet av var et handelsknutepunkt (Hansen og Olsen 2004:138), trolig et annet forhold til edelmetall. Utstrakte handelskontakter i sør over lang tid må ha ført til et kjennskap til og innlemmelse i det monetære systemet som rådde der. Som tidligere nevnt kan det argumenteres for at anvendelsen av penger medfører en grunnleggende mentalitetsendring (blant annet Lång 1982 i Hårdh 1996:14-15), noe som ikke minst må påvirke konseptualiseringen av edelmetall. I tillegg kommer kristningen av Kiev/ Novgorod i 987 (Stalsberg 2005). Som jeg skal komme tilbake til, er det grunn til å tro at trosskiftet også var sentralt for en endret holdning til deponering av edelmetall (jf. Zachrisson 1998:216-217). Det er derfor grunn til å tro at man i Novgorod-området så edelmetallet som en økonomisk verdi i større grad enn det jeg har argumentert for når det gjelder Skandinavia. Jeg vil understreke formuleringen ”i større grad”: Den utelukker ikke visse mytiske konnotasjoner også i øst, eller en forståelse av den økonomiske verdien i vest, men etter min mening illustrerer depotene at edelmetall hadde en *sterkere* rituell betydning i Skandinavia.

Den rituelle betydningen er tydelig også i de samiske områdene, der de østlige sølvblikkanhengene er et karakteristisk innslag i depotene. Fordi sølvblikkanheng er funnet

---

i bosetningskontekster i Ladogaområdet, foreslår Inga Serning at de ble produsert der, men med tanke på bruk i pelshandel med samene (Serning 1956:60, også Zachrisson 1984:91). Thorleif Sjøvold slutter seg til dette synet, og føyer til en etnografisk analogi fra Nord-Amerika tidlig på 1800-tallet, der det ble produsert ”many curious silver ornaments” for utveksling i pelshandel med indianerne (Sjøvold 1974:225, jf. Quimby 1961, også Hansen og Olsen 2004:138).

Pelshandelen er et hyppig tilbakevendende tema i studiet av forholdet mellom samer og andre grupper (for eksempel Hansen og Olsen 2004, Odner 1983, Olsen 2000b, Mulk 1996). Denne handelen ser ut til å ha vært av avgjørende betydning for samenes østlige relasjoner i vikingtid og tidlig middelalder (Hansen og Olsen 2004:136, 139). Kontakten østover kommer særlig til syne i det arkeologiske materialet i form av smykkefunn fra graver og offersteder (for eksempel Hansen og Olsen 2004:136, Schanche 2000:214, 276, Zachrisson 1984:92-94). Som beskrevet i kapittel 4 finner vi også slikt materiale i edelmetalldepotene. De tidligste østlige importsmykkene er trolig fra Perm-Volga-området (Hansen og Olsen 2004:136). Hovedandelen av de østlige smykkene i de nordlige og nordøstlige delene av Fennoskandia stammer imidlertid fra de vestfinske, østbaltiske og de nordvestrussiske/karelske områdene. Noen går tilbake til 800-tallet, men de fleste dateres til 1000- og 1100-tallet (Hansen og Olsen 2004:137-138, Schanche 2000:214). Dette samsvarer altså med proveniens og datering av de østlige gjenstandene i depotene (se kapittel 4).

At kontaktene østover ble intensivert i denne perioden, hadde sammenheng med utviklingen av den nevnte bystaten Novgorod. Novgorod var som sagt sentrum i et omfattende handelsnettverk på slutten av 900-tallet, særlig for pelshandel. I løpet av tidlig middelalder ble området rundt Finskebukta integrert i bystatens interessesfære. På 1000- og 1100-tallet økte etterspørselen etter luksuspelsverk i vest, samtidig med at andre gryende statsdannelser i de slaviske områdene ble konkurrenter i markedet. Byrepublikken Novgorod utvidet i denne sammenheng nettverket sitt nordover, der finsk-ugriske stammer ble avkrevd tributt og leveranser av pelsverk, etter alt å dømme for ulike metallsmykker og -henger (Hansen og Olsen 2004:138).

6.7.2. Ulike metaller i samisk sammenheng

I øst hadde bronse en særstilling. Frekvensen av østlige smykker av bronse er også et kjennetegn for samiske funnkontekster i vikingtid og tidlig middelalder, noe som kan ha sammenheng med den rituelle betydningen av disse smykkene, og samenes ønske om å

---

delta i et større finsk-ugrisk kulturfellesskap (Makarov 1992 i Hansen og Olsen 2004:127). Messing, som i likhet med bronse også er en kobber/tinn-legering, var oppfattet som et magisk metall hos samene (Fjellström 1962:196-197). For eksempel ble messing brukt til ”visere” på sjamantrommer (runebommer) (Hansen og Olsen 2004: 228). *Messingringer* var en særlig ladet gjenstandsform, noe det finnes mange eksempler på i historisk og etnografisk materiale. I forbindelse med bjørnejakt, som var omgitt av mange myter og ritualer, skulle bjørnen drepes med et spyd det var tredd en messingring på. Når jegerne kom tilbake til boplassen, kunne kvinnene bare se på dem gjennom en messingring (Fjellström 1962:196-197, Hansen og Olsen 2004:129, Myrstad 1996). Messingringer skal også ha blitt ofret til solen. Det har blitt foreslått at en slik tilknytning både til soloffer og bjørnen og bjørnejakten skyldtes at bjørnen sov gjennom vinteren og kom tilbake samtidig med solen (Drake 1918 i Fjellström 1962:198). I senere tid har messingringer blitt brukt blant annet som beskyttelse når man skulle stelle en død (Schanche 2000:268).

Fra senere tid er muntlig tradisjon om metalloffer kjent fra både nord- og sør-samisk område, henholdsvis som *s’iella* og *sjiela*³⁸. Dette var et offer av små metallgjenstander når man passerte et hellig sted, i forbindelse med begravelser, eller, i videre geografisk sammenheng, som ”gave” ved ulike overgangsriter (fødsel, navnesetting, bryllup etc.). Ved ofring på et hellig sted kunne gjenstanden være en sølje eller andre sølv- eller messingsmykker, knapper, skjear, spenner m.m. Ved begravelser dreide det seg om messingringer eller noe annet av metall. Imotsetning til *s’iella/sjiela* står uttrykket *vearru/vero, vierro*, som kan bety offer eller skatt, men som muligens henspeiler på den typen naturprodukter som samene i eldre tid betalte sin skatt med. Det kan altså ha vært ulike navn på ulike typer offer, alt ettersom hva de inneholdt (Schanche 2000:268-269).

S’iella og *sjiela* er imidlertid brukt med ulike betydninger i ulike områder av Sverige og Norge (Fjellström 1962:212). Phebe Fjellström knytter *s’iella/sjiela* særlig til navngivingsseremonier, der en metallgjenstand ble lagt i det vannet barnet skulle navngis ved. Dette gjelder den samiske navngivingen, ikke den kristne dåpen. Smykket ble senere festet under barnets arm, eller på brystet, alt ettersom det var en gutt eller en jente. I begge tilfeller skulle det gi beskyttelse. Ifølge Fjellström er skikken med å legge messing, tinn eller sølv i vannet sannsynligvis en videreføring av en eldre skikk der en bjørkekvist bundet sammen til en ring hadde samme lykkebringende funksjon. Det har derfor vært foreslått at metallofferet *s’iella/sjiela* opprinnelig var ringformet (ibid.). For øvrig kan det

---

³⁸ Fordi samiske bokstaver ikke kan overføres til pdf-format, er det i denne oppgaven brukt andre stavemåter, blant annet s’ og c’.

---

nevnes at et anvendt navn på farsgaven som ble gitt ved dåpen var *rigga*, som egentlig betyr ”ring” (ibid.:211).

Metalloffer har med andre ord hatt sin klare plass i samisk sammenheng, men som jeg har påpekt i kapittel 1.2., er det andre typer metaller enn sølv og gull som dominerer på de samiske offerplassene. Bronseanheng er et eksempel, men den vanligste metallartefakten på offerplassene er anheng av tinn og bly (Schanche 2000:276, Serning 1956, Zachrisson 1984). Det har ellers blitt hevdet at tinn ikke var ansett å ha samme kraft som for eksempel messing, men at det var et svært mye anvendt materiale i samisk draktskikk. Ifølge Fjellström er dette det eneste metallet man vet at samene selv har bearbeidet langt tilbake i tid (Fjellström 1962:198-199). Pilspisser av jern er en annen vanlig funntype på offerplassene (Schanche 2000:276, Serning 1956, Zachrisson 1984). Det er også en relativt lav frekvens av edelmetallsmykker i samiske graver (Schanche 2000:212ff, Zachrisson 1997:206). Ifølge Audhild Schanche er det bare funnet gjenstander av sølv i 11 urgraver, hvorav 8 i Varanger³⁹ (Schanche 2000:214).

Deponering av sølv spilte altså en viss rolle også i østlige og samiske områder, men under andre forutsetninger. Det kan se ut som om *metallet* sølv i større grad var forbeholdt depotsammenheng, imotsetning til i vest, der sølv oftere ble nedlagt i graver, men da i andre *former*. Ut fra arkeologisk, historisk og etnografisk materiale kan det se ut til at messing og tinn var de mest anvendte metallene i smykker og rituell sammenheng hos samene, men at sølv etter hvert ble introdusert i større grad. Når dette metallet ble allment, kom det til å overta både som smykke- og draktmateriale, og som et rituell betydningsfullt materiale. Dette gjaldt i senere tid også i forbindelse med bjørnejakt. Samtidig fortsatte messing å være et betydningsfullt materiale i rituelle sammenhenger (Fjellström 1962:205-206). Mange av de østlige sølv-gjenstandene som faktisk opptrer i depoter og øvrige funn fra vikingtid og tidlig middelalder i samisk område, har lav sølvgehalt (Zachrisson 1984:105). I edelmetalldepotene er dette konstatert i blant annet gjenstander fra Skar, Skjerstad (Arrhenius 1970), Musken, Tysfjord (Munch 1979), Indreidet, Nordreisa (Sjøvold 1974:331), og gjenstander fra funnene i Kuusamo, Finland (Hårdh 1996:152). Dette har fått flere til å foreslå at smykkene ble produsert for bruk i rituell sammenheng, for ofring (Hårdh 1996:152, Mulk 1996:67-68, Hansen og Olsen 2004:85).

---

³⁹ I samisk sammenheng er det kjent at metall ble lagt ned i graver også i nyere tid, men det dreier seg da om messingringer (Fjellström 1962:217-218).

6.7.3. Sølvgjenstandenes innvirkning på samisk samfunnsstruktur

Grunnen til at de finsk-ugriske og samiske gruppene foretrakk sosialt og rituelt verdifulle, framfor rent økonomiske, gjenytelser for sine fangstprodukter, kan ha sammenheng med deres samfunnsstruktur. Den tradisjonelle strukturen kan ha blitt utfordret ettersom pelshandelen eskalerte. Inga Maria Mulk foreslår at den samiske deponeringen av disse gjenstandstypene hadde til hensikt å motvirke den stratifiserende effekten av større tilgang på verdier (Mulk 1996:70, 72). Gjennom deponeringen og ritualene tilknyttet denne, nøytraliserte man den faren akkumuleringen representerte, samtidig som man kommuniserte tradisjonelle sosiale og kulturelle verdier. En større tilgang på ressurser representerte helt klart en fare for konflikt mellom muligheten for personlig prestisje og et egalitært samfunnsideal (Olsen 1984:217, Mulk 1996:69-70). Arjun Appadurai beskriver dette som et generelt prinsipp, med den indiske gruppen Muria Gond som eksempel. Denne gruppen vektlegger gruppeidentitet, homogent forbruk ("sumptuary homogeneity"), økonomisk likhet og uselvvisk samhandling ("hedonistic sociality"), og de fleste eksternt introduserte gjenstander er uinteressante eller en kilde til bekymring. Den rikdommen noen av muriaene har opplevd som følge av endringer i stammens økonomi i løpet av det siste århundret, har derfor blitt et problem. Dette har utløst en "åpenlys påholdenhet", der de fastholder en enkel livsstil i enkle omgivelser uavhengig av økt inntekt (Appadurai 1986:29-30, jf. Gell 1986). Forbruk og etterspørsel fremstår dermed ikke som en variabel avhengig av tilgang, men et sosialt regulert fenomen, noe som er tilfelle i alle samfunn, ifølge Appadurai (1986:31-32). Den sosiale kontrollen i såkalte primitive samfunn vil være styrt av ulike tabuer som har svært lang levetid (Appadurai 1986:32).

Møtet mellom lokale tabuer for forbruk og økt tilgjengelighet til produkter antas av Appadurai å føre til en generell tendens i primitive samfunn til å innskrenke handelsrelasjoner til et begrenset antall varetyper, og til å omfatte fremmede heller enn slektninger og venner (Appadurai 1986:33, 38-39). Mitt forslag i forhold til pelshandelen er at samiske grupper hadde tabuer for forbruk, i tråd med den egalitære strukturen Mulk forutsetter (1996), og sammenlignbart med situasjonen for gruppen Muria Gond i India (Gell 1986). Ved muligheten for mer overskudd på grunn av kontakten med Novgorod og høykonjunkturen for pelshandel i Vest-Europa, ble samene involvert i en eskalerende produksjon, med et eskalerende utbytte, som førte til en viss stratifisering. De skriftlige

---

kildene omtaler ”finnkonger” fra 1100-tallet og framover⁴⁰ (blant annet i Heimskringla, Völundskvadet og Ågrip, jf. Hansen og Olsen 2004:125). De egalitære normene kan allikevel ha styrt *konsumpsjonen* av dette overskuddet mot et felles rituellet forbruk (jf. også Odner 2001, Olsen 1987). Til forskjell fra Mulks modell, vil jeg ikke vektlegge dette som en bevisst strategi styrt av samfunnets ledere (råd av eldre eller lignende) (Mulk 1994:226, 1996:70, 72). I stedet vil jeg påstå at normer og tabuer for forbruk var så sterke at de i seg selv førte til et behov for å ”kvitte seg” med overskuddet på en sosialt akseptabel måte (jf. også Hansen og Olsen 2004:124-125). Den rituelle konsumpsjonen behøver ikke å ha hatt en reell effekt i forhold til å bevare en egalitær struktur, men den kan ha vært et uttrykk for konflikten mellom tradisjonelle forbruksnormer og et økt overskudd. At samiske grupper allikevel oppsøkte dette overskuddet, kan skyldes at status innad i samfunnet var avhengig av evnen til å skaffe til veie disse rituelle nødvendighetene (jf. også Odner 1992 i Mulk 1996:70, Olsen 1984:101, 217).

6.7.4. Østlig sølv i depotene

De østlige sølvgjenstandene i de samiske depotene har sannsynligvis hatt andre biografier enn de vestlige gjenstandene. Jeg antar at de vestlige skandinaviske gjenstandene i stor grad sirkulerte som prestisjegjenstander i en avgrenset sfære fra de ble produsert. De østlige gjenstandene synes i stedet å ha blitt produsert med tanke på bruk som draktsmykker og/ eller spesielt som byttemiddel i pelshandelen. De får sin særegne rituelle betydning først etter at byttehandelen er gjennomført, muligens via flere mellommenn. Den rituelle identiteten kan, som beskrevet over, ha bakgrunn i at det ikke var rom for en annen betydning i de samiske samfunnene som byttet dem til seg. De kulturelle strukturene gjorde det vanskelig å klassifisere metallsmykkene som en økonomisk verdi. Samtidig kan konseptualiseringen av disse gjenstandene som spesielle ha hatt sammenheng med at de inngikk i utvekslingen av pelsverk, som også var et prestisjeprodukt. Smykkene lenket ihendehaverne (gruppen eller individet) til fjerne strøk og en prestisjefylt samhandling (utvekslingen med pelsverk).

Når det gjelder effekten disse gjenstandene hadde på stedene der de ble deponert, er det i alle fall ingen tvil om at de store offerstedene var singularisert på en åpenlys og allment godtatt måte. Stadig gjentakelse av deponeringen vedlikeholdt stedets særegenhet.

---

⁴⁰ Det kan imidlertid ha vært en viss stratifisering i det samiske samfunnet også tidligere. I Ottars beretning beskrives skattleggingen av samene, og det kommer fram at de betaler etter hvor velstående de er (Hansen og Olsen 2004:66, 68)

De mindre edelmetalldepotene ble etter alt å dømme nedlagt samlet, og representerer kanskje en mindre gruppes offer. Inger Zachrisson har imidlertid vist at de edelmetalldeponerende områdene ikke overlapper med området hvor vi finner de større offerplassene, som er konsentrert til innlandet i Nord-Sverige (Zachrisson 1984:103, figur 3 og figur 53). Det kan bety at de to rituelle uttrykkene reflekterer en variasjon i offertradisjonen innad i det samiske samfunnet. Flere ting tyder på at også deponeringen av sølv i de nåværende samiske områdene var tuftet på tilsvarende forestillinger som i det øvrige Skandinavia: Funnsammensetningen med halsringer og ringspenner gjør seg gjeldende også i samiske områder, til tross for de ulike assosiasjonene i forhold til østlige og vestlige ringspenner (henholdsvis tilknyttet kvinne- og mansdrakt, jf. Schanche 2000:219). Det er også kjent samiske skattesagn av nøyaktig samme type som de norske og svenske fra de samiske områdene med edelmetalldepoter i Nord-Norge. Ole Thomassen skriver i sin beretning fra 1896-1898 at det ble fortalt blant samene i Lyngen og Porsangerområdet at man før i tiden gjemte sølv og kobberpenger i kobberkjeler. Slike gjemmesteder ble kalt *árahávdi* ("sted med nedgravet skatt"). Når eierne og arvingene i første ledd døde, begynte stedet å brenne. Dette skjedde om natten, og viste seg bare for personer som lykken ville begunstige. Lyset ble kalt *árahávdedolla* ("árahávdi-ild"), og når noen hadde sett et slikt lys, sa man *ahte dat leai árahávdi* ("det var árahávdi"). Det gjaldt for den heldige å holde blikket på lyset uten å vike. Nådde man fram til stedet, ville det være et åpent hull ned til skatten, og man måtte da kaste et pant av stål ned i det. Det ville utløse en masse skremmende syner som måtte overses dersom skatten skulle være innenfor rekkevidde (liksom i sagnet fra Tysfjord, se kapittel 6.4.) (Thomassen 1999:119-121, og pers. med. B. M. Nystad 18.02.2005 ang. oversettelser). Særpreget i forhold til annen samisk offerskikk, og likhetstrekkene med norrøn/norsk deponeringstradisjon, samt den rituelle bruken av sølv, som ellers ikke var særlig utbredt blant samene, kan muligens tyde på at deponering av edelmetall var en skikk som ble tatt opp som følge av et møte mellom ulike rituelle tradisjoner i grensestrøkene av det samiske området.

6.8. Edelmetalldepotene og kulturell identitet i Nord-Norge

Jeg vil nå flytte fokus fra tingenes identitet over til menneskenes identitet, og forsøke å se hva edelmetalldepotene i Nord-Norge kan si om kulturelle og identitetsmessige forhold i den aktuelle perioden. Som beskrevet i kapittel 5.2., er det visse åpenbart sentrale norrøne strøk der man kunne forvente å finne edelmetalldepoter, men der

---

det ikke er gjort slike funn. I stedet er depotene distribuert i grensestrøkene mellom det som tradisjonelt har blitt regnet som samiske og norrøne/norske områder i de aktuelle periodene. I disse grenseområdene er det også gjort en rekke funn med en påfallende blanding av materiell kultur som vanligvis tilskrives henholdsvis samisk og norrøn/norsk sfære (for eksempel Simonsen 1982:580ff). Dette gjelder blant annet en blanding av elementer i graver (for eksempel Sandmo 1994, Storli 1991:96ff), og i forbindelse med bosetningsspor (for eksempel Munch 1967). Interessant nok synes materielle spor i Finland å tyde på en lignende blanding av kulturtrekk når det gjelder smykker i innlandet og i nordlige områder i vikingtid (Hansen og Olsen 2004:112). Det er også i de nordlige delene av Finland at vi finner de karakteristiske gjenstandsdepotene med halsringer og anheng av sølv som ofte sammenlignes med de nordnorske funnene. Disse depotenes tilknytning til samiske områder, sammen med det østlig pregede innholdet, kan som nevnt antyde en samisk artikulering av en fellesskandinavisk/-nordeuropeisk deponeringstradisjon. Det finnes imidlertid andre mulige forklaringer på depotenes beliggenhet og struktur. Disse hypotesene kan kanskje belyse – og utfordre – den samisk/ norske kulturelle og etniske dikotomien som har preget arkeologisk forskning på jernalder og middelalder i Nord-Norge.

6.8.1. Dikotomien samisk/ norsk i tidligere forskning

Inntil slutten av 1970-tallet var dikotomien samisk/norsk nærmest uttalt i nordnorsk arkeologi, men allikevel åpenbar idet arkeologisk forskning om vikingtid/tidlig middelalder nesten utelukkende dreide seg om det materialet man tolket som spor etter norrøn eller norsk aktivitet (for eksempel Sjøvold 1974). Slutten av 1970-tallet og begynnelsen av 1980-tallet førte med seg store omveltninger: Samisk kultur og historie skulle synliggjøres etter å ha vært neglisjert og underkommunisert siden begynnelsen av århundret. Opprettelsen av Universitetet i Tromsø midt på 70-tallet førte til sterk økning i forskningen på samiske spørsmål, blant annet knyttet til samisk historie. I tråd med den samtidige sosiopolitiske situasjonen kom forholdet mellom samer og nordmenn til å stå i sentrum. Dette forholdet var aktuelt på alle måter, og fylte et reelt behov innen arkeologien: Som senere forskning har vist, sto ikke det ensidige fokuset på norsk historie og forhistorie i relasjon til det tilgjengelige kildegrunnlaget (Amundsen et al. 2003, Hansen og Olsen 2004, Olsen 1986, Schanche og Olsen 1983). Det er ingen tvil om at det historiske og arkeologiske materialet i Nord-Norge speiler tilstedeværelsen til flere

---

grupper, men det samiske materialet var mindre tilgjengelig ved inngangen til 80-tallet enn i dag.

Forskningen har ført til et ganske annet syn på samisk forhistorie enn det som var rådende i forrige århundre fram til 1980-tallet. I løpet av dette tiåret ble samisk etnisitet et uunngåelig tema i nordnorsk forskning på historie og forhistorie. Men allerede tidlig på 90-tallet etterlyste Stig Welinder en fornyelse av diskusjonen. I hans øyne ville en revitalisering av den arkeologiske debatten være avhengig av at etnisitet ble diskutert også for andre grupper enn den samiske. I den forbindelse stilte han blant annet spørsmålene: Hva er germansk etnisitet? Hvordan ser germaneren ut i arkeologien (se også Näsman 1999)? Er alt som ikke er mulig å definere som germaner i stedet samer? I forhold til grensespørsmålet mellom samer og germanske grupper (som Welinder kaller det) spør han: Finnes det en grense? På ulike steder? Hvordan forflyttes grensen? Kan individer ta seg over grensen? Og viktigere, hvem bestemmer hvor grensen går, med hvilke kriterier og hvorfor? (Welinder, pers. med. i Zachrisson 1997:10).

En del av disse spørsmålene har vært diskutert for Nord-Norges del, kanskje særlig hvor grensene har gått og hvordan de har blitt etablert og opprettholdt (for eksempel Schanche 1986, 1989, Hansen 1990a, Olsen 2001, m. fl.). At individer kunne krysse de etniske grensene har blitt utforsket i forbindelse med blandede gravfunn, som Inger Storli har foreslått skyldes ekteskap mellom norrøne og samer (Storli 1991, 1994). Dette har for såvidt sammenheng med noen av de andre spørsmålene Welinder stiller, de som spør om den etniske dualismen er imperativ og bare åpner for en tilskrivning av *enten* samisk eller germansk etnisitet. Det er dette jeg ønsker å fokusere på i det følgende. Jeg mener at dikotomien samisk/ norsk kan ha skygget for alternative forståelser av det arkeologiske materialet som ikke åpenbart faller innunder en disse kategoriene. De nordnorske edelmetalldepotene er et slikt materiale. Utbredelsen i det øvrige Skandinavia knytter dem til den norrøne/ germanske befolkningen, mens beliggenheten og det østlige innholdet i Nord-Norge også knytter dem til den samiske befolkningen. Et mulig utgangspunkt for å forstå dette og lignende materiale med tilsynelatende flere kulturelle tilknytninger, kan være å anvende begreper og teorier fra antropologi og post-koloniale studier som nettopp har utfordret kulturers og identiteters renhet og monolittiske karakter.

6.8.2. Kreolisering, hybridisering, ”in-between”, lokal kultur

I forhold til kulturmøter har konseptene kreolisering, hybridisering og ”in-between” spilt en stor rolle innen antropologi og post-kolonialistiske studier i de senere år (Eriksen

---

1994, Ashcroft et al. 1995:183ff, Bhabha 1995a, 1995b, Young 1995, Gosden 2001). Introduksjonen av disse begrepene har ført til en revurdering av den tidligere vektleggingen av dualisme i kulturstudier (Ashcroft et al. 1995:183). De siste årene har det også kommet en del studier som anvender begrepene i forbindelse med materiell kultur (for eksempel Amundsen et al. 2003, Falck 2001, 2003, Olsen 2000c, 2001, 2002, Skandfer 1996:102-103, van Dommelen 2002).

Thomas Eriksen diskuterer begrepet kultur i sin bok *Kulturelle veikryss* (1994). Han foreslår en alternativ definisjon av kultur som *det som gjør kommunikasjon mulig*. Han sammenligner kultur med et kompleks elektrisk felt, der elektrisiteten, ”strømmen”, består av menneskelig aktivitet (ibid.:23). Jeg oppfatter at han ser kultur som den felles forståelsen som gjør det mulig å kommunisere med andre mennesker, gjennom ulike medier, også materiell kultur. I sin bok fokuserer Eriksen også på de nye kulturelle formene som oppstår i møtet mellom det globale og det lokale, der kreolisering er et sentralt begrep. Konklusjonen er, meget kort oppsummert, at verden er ett sted, men dette stedet er lokalt konstruert (ibid.:29-30).

Begrepet ”kreolisering” ble i utgangspunktet brukt i lingvistikken om pidginspråk - kontaktspråk mellom folk som ikke hadde felles språk. Et eksempel er russensorsken i Øst-Finnmark, som besto av 400 ord hovedsakelig knyttet til fisk, vodka, kvinner og pruting (Eriksen 1994:33-34). Kreoliseringsbegrepet har senere blitt overført til ulike andre kulturelle områder, som uttrykk for de fenomenene som oppstår når tidligere bestående enheter blandes. Begrepene kreolisering, hybridisering, og også synkretisme, innebærer en divergens til en nyere forståelse av kultur som bevegelse og stadig endring, heller enn statiske enheter. Samtidig bryter de med den gamle nasjonalistiske tradisjonen, og er derfor mer egnet som analytisk utgangspunkt for å forstå flerkulturelle dilemmaer enn mange eldre konsepter med rot i denne tradisjonen (jf. Eriksen 1994:35-36).

Sosiologen Bruno Latour vektlegger også forholdet mellom det globale og det lokale i sin beskrivelse av nettverk av hybrider. Han avviser det ”moderne” skillet mellom kultur og natur, og objekt og subjekt. Til tross for iherdige forsøk på å skille og ”rense” disse kategoriene, fører forsøkene bare til stadig flere ”hybrider”, i hans forstand blandinger av fysisk materiale, kunnskap, natur og samfunn, og de andre kategoriene man forsøker å holde adskilt (Latour 1996). Aktiviseringen av disse hybridene endrer størrelsesforholdet og relasjonen mellom det lokale og det globale. Latour sammenligner med teknologiske nettverk, jernbanen, telefonen og kloaknett. Disse er ”globale” i det de knytter sammen

---

fjerntliggende punkter, men samtidig lokale i alle sine punkter. Ideer, kunnskaper og kjensgjerninger utbres på samme måte – i nettverk, som alltid og overalt er både globale og lokale. Latour beskriver altså det lokale fenomenets avhengighet av tilknytning til et nettverk for å bli meningsfullt, men også hvordan dette nettverket ikke tar samme form i alle de lokale punktene (Latour 1996:153ff). Latours arbeid er et sentralt bidrag til såkalt agent-nettverk-teori, som jeg også har omtalt i kapittel 6.5.

Bruno Latours hybrider er ”kvasiobjekter” som sprenger grensene vi har konstruert mellom kultur, natur, objekt og subjekt (Latour 1996), men ”hybrid” er i dag et flittig brukt begrep om alt fra sykler og biler til musikk og ulike andre kunstuttrykk. Dette synes å gjenspeile en generell interesse for det komplekse og sammensatte, noe som kan ses som en reaksjon på forandringer rundt oss, blant annet i form av nye flerkulturelle dilemmaer (jf. Eriksen 1994:36). Begrepet ”hybrid” har tradisjonelt blitt assosiert med blandede arter i biologi og botanikk. Med den belastede historien arkeologi har i forhold til raseforskning, kan det være på sin plass å understreke at anvendelsen av begrepet ”hybridisering” innen kulturstudier ikke har noe med biologi å gjøre. Det er derimot snakk om blanding av ulike *kulturelle* entiteter.

”Hybridisering” er utvilsomt et anvendbart konsept i forbindelse med de kulturmøtene man studerer innen post-kolonialismen, der reaksjonene på møtet mellom en imperialistisk kultur og et kompleks av lokale praksiser står i sentrum (Ashcroft et al. 1995:1-2). Resultatet blir ofte at de autoritære imperialistiske kulturelle uttrykk og praksiser adopteres av de koloniserte gruppene, men at de samtidig gis et delvis nytt innhold i henhold til de lokale praksisene, og dermed blir en kulturell hybrid. Med henvisning til Michel Foucaults tese om ”power through transparency”, har Homi Bhabha vektlagt at denne ”imiteringen” innebærer en viktig undergravende motstand, fordi den gjør tegnene på autoritet og underordnethet mer obskure (Bhabha 1995a:34-35, Ashcroft et al. 1995:9).

”In-between” er også et begrep som på mange måter fordrer adskilte enheter. Det kan kanskje regnes som et overgangsbegrep, et begrep vi har behov for i en prosess der vi begynner å innse at våre tradisjonelle kategorier ikke er tilstrekkelige for å beskrive omverdenen. Det er til en viss grad selvforklarende, idet ”in-between” betegner nettopp noe som befinner seg mellom to eller flere andre ting. In-between-begrepet knyttes ikke spesielt til kulturelle grupper, men også til individer eller situasjoner. Homi Bhabha beskriver hvordan det i artikuleringen av kulturell ulikhet oppstår øyeblikk eller prosesser

---

der det er rom for individer eller grupper til å utarbeide alternative strategier, som igjen resulterer i nye tegn på identitet (Bhabha 1994). Dette kan være relevant for forståelsen av mennesker og ting som vanskelig kan tilskrives enten samisk eller norrøn identitet ut fra de tradisjonelle kriteriene arkeologer og historikere legger til grunn.

Peter van Dommelen har diskutert anvendelsen av post-kolonialistisk teori innen arkeologi, og mener at blant annet Homi Bhabhas begreper ambivalens og hybridisering kan bidra til mindre simplistiske tolkninger av den materielle kulturen også i eldre tiders kolonier. Som eksempel bruker han de puniske, karthagiske og romerske koloniene på Sardinia. Selv om denne koloniseringen ikke nødvendigvis kjennetegnes av den imperialismen og rasismen som er grunnlaget for 1900-tallets post-kolonialistiske reaksjon, ser han det som sannsynlig at den materielle kulturen har vært involvert i noen av de samme prosessene ved disse fortidige kulturmøtene, som ved nyere tids kolonisering. Jeg mener som sagt at koloniseringsbegrepet ikke er en forutsetning for disse prosessene, men at de til en viss grad oppstår i alle sammenhenger der ulike kulturuttrykk introduseres for eller møtes i et lokalsamfunn. Dette underbygges for såvidt av van Dommelens nedtoning av det undertrykkende ved disse tidlige koloniene på Sardinia. Poenget er nettopp at den fremmede materielle kulturen ikke ble trykket ned over hodene på lokale grupper, men at deres innlemmelse av koloniale kulturelle uttrykk var en måte å tilpasse seg en ny situasjon på. van Dommelen understreker at den koloniale kulturen skapes lokalt, i møtet mellom stedets kultur og den fremmede kulturen. Resultatet er lokalt fundert, men samtidig begrenset av den hegemoniske koloniale kulturen.

6.8.3. Kreoliserte uttrykk – hybride identiteter?

Dette perspektivet på kultur som sammenvevd og utstrakt, og som et alltid lokalt forhandlet resultat av møtet mellom det hjemlige og det fremmede, kan kaste nytt lys over en del norrøne ”kulturlån” i samisk materiell kultur. Inger Zachrisson har påpekt det hun oppfatter som en ”kulturfiksering”, der trekk fra både samisk og norrøn kultur har blitt bevart i samisk sammenheng opp mot vår tid. Bakgrunnen skal være at disse trekkene minnet om en forgangen storhetstid, nemlig vikingtiden (Zachrisson 1984:109). Blant de bevarte trekkene er blant annet flettebåndsornamentikk, som i utgangspunktet regnes som et norrønt (skandinavisk) trekk, men som fra rundt år 1000 er belagt i samisk kontekst. Ornametikken er da uforandret i form, men anvendes på andre typer gjenstander i den samiske konteksten, blant annet ski, bein- og horn-gjenstander, og noe senere på trommehammere (ibid.:107). En trommehammer fra Rendalen, Hedmark, har for øvrig blitt

---

brukt som eksempel på kulturell hybridisering i dette området på 11-1200-tallet. Denne har samisk flettebåndsortamentikk på den ene siden, og norrøn ornamentikk i ringerikestil på den andre (Hansen og Olsen 2004:107).

Å blande materiell kultur i grenseområder var antagelig en måte å tilpasse seg situasjonen på (jf. van Dommelen 2002:141). Hva du eide og anvendte hadde betydning for hvem du var, og fortalte noe om tilhørighet og tilknytning (jf. Storli 1991 om østlige smykker). Blanding av elementer kan ha vært en mer eller mindre bevisst måte for enkelte grupper å uttrykke en posisjon mellom det samiske og det norrøne/norske. Kanskje var denne materielle kulturen et nødvendig utgangspunkt for en in-between-gruppes samhandling med både samiske og norrøne/norske naboer (jf. også Hansen 1990b:215, Skandfer 1996:101). Disse in-between-gruppene kan ha hatt en egen oppfatning av sin identitet. Muligens har grupper i grenseområdene hatt posisjonen som mellommenn, for eksempel i forbindelse med utveksling eller handel, som en viktig del av sin identitet og sitt eksistensgrunnlag.

Samtidig er det sannsynlig at tilgrensende grupper, både norrøne og samiske, så dem som noe fremmedartede. Det kan sammenlignes med van Dommelens beskrivelse av byen Neapolis på Sardinia: Her møtes lokale og koloniale trekk i blant annet byggeskikk og rituelle statuetter (van Dommelen 2002:134, 137). Han påpeker at byen for de omkringliggende jordbruksområdene må ha fremstått som kolonial. Samtidig fremsto den antagelig som sardinsk og ikke kolonial fra et karthagisk synspunkt (ibid.:142). Dette understreker at identitet i bunn og grunn er lokalt fundert. Kanskje har skikken med deponering av edelmetall i Nord-Norge kommet til å bli spesielt assosiert med de kreoliserte gruppenes identitet, og derfor ikke vært attraktive å ta opp for norrøne grupper i samme område (Spangen 2004, sml. Thomas 1996:162).

Det nordskandinaviske materialet i sen vikingtid/tidlig middelalder viser på flere områder en interessant tvetydighet: En rekke formaliserte uttrykk med tidligere lokal avgrensning får større utbredelse i denne perioden (urgravskikken, bjørnegravene, rekkeorganiserte ildsteder og (stallo)tufter, østlige smykkeformer, og en særlig offertradisjon). Dette er uttrykk som markerer en klarere kontrast mellom det norrøne og det samiske. Men samtidig opptrer kulturelle uttrykk som transcenderer dette etniske skillet. Dette kan være uttrykk for ulike, men samtidige valg - en dobbel strategi: På den ene siden en klarere norsk-samisk etnisk markering, på den andre et forsøk på å forhandle

---

eller mediere denne grensen. Edelmetalldepotene kan være et transcenderende uttrykk, selv om de på sett og vis også manifesterer en grense gjennom sin lokaliseringen.

6.8.4. Trosskiftet og etnisk identitet

En annen mulig forklaring på distribusjonen av edelmetalldepoter i Nord-Norge kan være den pressede situasjonen som oppsto i forbindelse med kristningen. Kristningen regnes som kjent for å være en del av det politiske spillet om landsdelen, et ledd i markeringen av rikskongemakten. Den førkristne religionen og dens ritualer var tett sammenvevd med samfunnslivet for øvrig, og gjenspeilet og naturliggjorde blant annet maktfordelingen. Dermed ble det et poeng å undergrave den tradisjonelle troen, hvis makten skulle samles på en hånd. Dette må ha vært en opprivende prosess, og vi vet ut fra skriftlige og arkeologiske kilder at mange holdt fast på sin førkristne tro til tross for de brutale omvendelsesmetodene som ble brukt (Nordeval 2000, Steinsland 1989).

Den første kristningen ble i hovedsak rettet mot den norrøne befolkningen i Nord-Norge. Den samiske befolkningen holdt til i områder som i tidlige skriftlige kilder (for eksempel i Ottars beretning) betegnes som ødemark og ingenmannsland. Det var ikke dette "ubebodde" landet de tidlige norske kongene ønsket å legge under seg. De som ble regnet som samer, gikk antageligvis stort sett fri for den brutale framferden. De kunne beholde sin tradisjonelle tro inntil nye misjoneringsforsøk tok til, til dels senere i middelalderen, men fremfor alt i nyere tid (jf. Hansen og Olsen 2004:315ff). I denne situasjonen er det mulig at grupper som tidligere hadde interesse av å identifisere seg med det norrøne samfunnet, søkte mot en mer samisk identitet for å kunne holde på noe av sitt tradisjonelle levesett. Den norrøne og samiske kulten hadde mange likhetstrekk (jf. blant andre Solli 2002, kapittel 7), og i begge sammenhenger var man åpne for innlemmelse av nye guder. De blandede kulturelle uttrykkene i grenseområdene kan være et resultat av at grupper som i lang tid hadde hatt kontakt med samene, søkte mot og styrket disse velkjente forbindelsene i en tid der de norrøne kontaktene ikke lenger fylte sin tidligere posisjon. Det er mulig at disse gruppene hadde hatt en ambivalent mellomposisjon over lengre tid, men at det samiske potensialet ble aktualisert i den pressede situasjonen kristningen førte med seg.

Det har tidligere blitt påpekt at bosetningssporene på blant annet Eiterjord, Beiarn, og Vestvatn, Misvær, er av såkalt norrøn/norsk karakter (for eksempel spor av husdyrhold og åkerbruk, baksteheller, klebergjenstander), men med innslag av typisk samisk materiell kultur (for eksempel pilespisser av reinhorn, østlige ringspenner og anheng) (Munch 1967). Lars Ivar Hansen ser dette som et uttrykk for en samisk tilpasning til norske økonomiske

---

forhold, blant annet i forbindelse med utviklingen av et mer kommersielt fiske (Hansen 1990a). En alternativ tolkning kan være at bosetningene markerer norrøne grupper som orienterte seg mot samisk kultur og identitet i en situasjon der de ikke lenger fant det attraktivt å være en del av det norrøne/norske samfunnet. Denne tilknytningen til det samiske behøver ikke å ha vært altomfattende, og de behøver ikke selv å ha oppfattet seg som samer. Det var kanskje tilstrekkelig at de kristne maktovertagerne og misjonærene oppfattet dem som samiske. Som nevnt over kan en lokal identitet bli definert på ulikt vis fra ulike synspunkter, slik at det de kristne oppfattet som samer, fremdeles kunne bli oppfattet som norrøne grupper fra samisk hold.

Den brutale kristningen og maktovertagelsen har sannsynligvis gjort gudenes hjelp og støtte enda mer tiltrengt. Mange har vært inne på den økede samiske rituelle aktiviteten i denne perioden, noe som er særlig tydelig i grenseområdene. Urgraver ble en utbredt skikk langs kysten av Finnmark Troms og nordre Nordland (Schanche 2000:328), og utbredelsen av bjørnegraver tyder også på en økt signalisering og konsolidering av samisk religion (Myrstad 1996, Olsen 2000a:37, Schanche 2000:331). Som et tidligere norrønt forankret religiøst uttrykk, kan edelmetalldepotene i denne situasjonen ha blitt innlemmet i en (semi-)samisk kontekst som en markering av at man holdt stand mot de sosiale og religiøse omveltningene. Kanskje var deponeringene en tradisjon og et rituale som markerte tilknytningen til en norrøn fortid for grupper som var tvunget til å søke mot samisk identitet for å kunne beholde en ikke-kristen tro. Det økende innslaget av østlige gjenstander i depotene i tidlig middelalder kan antyde en konsolidering av den samiske tilknytningen.

6.8.5. Mentalitetsendring og videreføring

Det skandinaviske og norrøne-norske kulturfellesskapet ble ved kristningen og rikssamlingen trukket inn i et europeisk fellesskap (Lindh 2000). Også før denne omveltningen hadde beboerne i Nord-Norge drevet handel med områder der bruken av mynt var mer utbredt. Dette økte i tidlig middelalder, blant annet på grunn av tørrfiskhandelen. Det er sannsynlig at forståelsen av penger som system fikk følger for konseptualiseringen av edelmetall. Som tidligere nevnt har introduksjonen av myntøkonomi blitt knyttet til opprinnelsen for rasjonell tenkning (Lång 1982 i Hårdh 1996:15). Det er ikke plass til en lengre diskusjon av dette synspunktet her, og i denne korte fremstillingen fremstår det som noe simplistisk å gjøre økonomi til en forutsetning for filosofi. Men myntsystemet forutsetter en spesiell form for abstraksjon som over tid

---

antagelig fikk følger for blant annet konseptualiseringen av edelmetallets identitet (jf. også Hårdh 1996:14-15, 165), også i de mange områdene der mynter var lite utbredt gjennom hele middelalderen.

Samtidig overlevde mange forestillinger om blant annet sølvets beskyttende kraft i folketroen helt opp til vår tid, jamfør sølv i kirkeklokkene og brudeparets vernende sølvsmykker (Grieg 1929:303ff, se kapittel 6.6.1.). Kanskje hadde dette en viss sammenheng med at edelmetall og mynter lenge var forbeholdt det øvre sjikt av samfunnet, også etter at myntsystemer var gjort gjeldende i de fleste områder. Lars Ersgård har påpekt at mynt ikke er vanlig i høymiddelalderkontekster i Sverige, selv ikke i tidlige byer som Uppsala. Derimot er det kjent funn av store mengder mynt fra kirkegulv fra 1200-tallet og fremover (Ersgård 2002:292). Det har vært diskutert hvorvidt dette er intensjonelle ofringer eller mistede mynter. Som sagt kan man ikke regne med at folk flest gikk rundt med edelmetall og mynter i lommene til enhver tid. Jeg anser det som sannsynlig at funnene under kirkegulv reflekterer en folkelig videreføring av depotpraksisen innenfor en ny religiøs diskurs, der det dyrebare og myteomspunne edelmetallet skulle komme Kristus og kirken til gode (jf. Zachrisson 1998:216-217). Dette vil i så fall bare være ett eksempel blant mange på at førkristne ritualer ble videreført med et kristent innhold (for eksempel Schjødt 1989).

6.8.6. Avslutningsvis

”There is always more that could be said, more ways in which the thing could be experienced, more associations and connotations that could be investigated. In this sense, there will always be something of the thing that draws back from us.”

(Thomas 1996:81)

Denne oppgaven er bare en forsiktig første tilnærming til et materiale som åpner for utallige spørsmål og problemstillinger, temaer og teorier. Det har ikke vært rom for å utforske alle de interessante innfallsvinklene som kunne ha gitt en enda bedre forståelse av gjenstandene, depotene og deres samtid. Det har vært vanskelig å velge en tolkningsramme og holde fast ved den, for det er så mange aspekter ved disse funnene som kan peke i mange ulike retninger. På en måte ble nettopp det tolkningsrammen: Materiell kultur er ikke statisk, og kan ikke innskriveres med en opp- og avgjort mening. Den åpner for

---

diskusjon og utfordrer oss, utfordrer våre oppfatninger av samfunn, landskap og identitet i fortid og nåtid. På denne måten spiller hver ting et utall roller. Nettopp fordi de bærer med seg spor av tidligere relasjoner, fortsetter hver arkeologiske artefakt sitt livsløp i samspill med oss lenge etter at produsentene og de opprinnelige ihendehaverne er borte.

LITTERATUR

- Adams, William Y. og Ernest W. Adams
1991 Archaeological Typology and Practical Reality. A Dialectical Approach to Artifact Classification and Sorting, Cambridge University Press, Cambridge.
- Amundsen, Colin, Jørn Henriksen, Elin Myrvoll, Bjørnar Olsen og Przemyslaw Urbanczyk
2003 Crossing Borders. Multi-Room Houses and Inter-Ethnic Contacts in Europe's Extreme North, *Fennoscandia archaeologica* XX, Suomen arkeologinen seura, Helsinki.
- Andersson, Gunnar, Lena Beronius Jörpeland og Jan Dunér
2003 Gudarnas gård. Tre fallosfiguriner från Lunda i Strängnäs socken, Södermanland, *Fornvännen* 98, Stockholm.
- Andreassen, Reidun Laura og Nan Mydske
1984 LNG-terminal i Nord-Norge, rapport fra kulturminneregistrering, topografisk arkiv ved Tromsø Museum.
- Appadurai, Arjun
1986 Introduction: commodities and the politics of value, i Appadurai, Arjun (red.): *The social life of things. Commodities in cultural perspective*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Armstrong, Niall
2004 *Gamle veger og vegfar i Nordland fylke. Spor etter ferdsel fra middelalder og jernalder på Vestvågøya og Gimsøya*, hovedoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Arne, Ture J.
1909 Några i Sverige funna bronsstatyetter af barbarisk tillverkning, *Fornvännen: tidsskrift för svensk antikvarisk forskning*, Vitterhetsakademien, Stockholm.
- 1927 Östeuropas och Nordbalkans förhistoria, i Friis Johansen, K. (red.): *De forhistoriske tider i Europa I*, Henrik Koppels Forlag, København.
- 1935 Barsoff Gorodok. Ein Westsibirisches Gräberfeld aus der Jüngern Eisenzeit, *Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar, del 39:5*, Akademiens Förlag, Stockholm.
- Arrhenius, Birgit
1970 Analyser av silverskatten från Skar, *Viking*, Oslo.
- Ashcroft, Bill, Gareth Griffiths og Helen Tiffin (red.)
1995 *The post-colonial studies reader*, Routledge, London.

-
- Ashmore, Wendy og A. Bernard Knapp (red.)
1999 Archaeological Landscapes: Constructed, Conceptualized, Ideational, i Ashmore, Wendy og A. Bernard Knapp (red.): *Archaeologies of landscape. Contemporary Perspectives*, Blackwell, Oxford.
- Askjem, Julie K. Øhre
under utarb. *Gave, kjøp og offer(arbeidstittel)*, hovedoppgave i arkeologi, Universitetet i Oslo.
- Aspelin, Johan Reinholdt
1877 *Antiquités du Nord Finno-Ougrien II, L'Age du Fer, Antiquités Permiennes*, G. W. Edlund, Helsingfors.
- Baugatal*
1980-2000 oversatt av Andrew Dennis, Peter Foote og Richard Perkins, i Foote, Peter G. (red.): *Laws of early Iceland. Grágás: the Codex Regius of Grágás with material from other manuscripts* (2 bind), University of Manitoba Press, Winnipeg.
- Barley, Nigel
1994 *Smashing Pots. Works of Clay from Africa*, Smithsonian Institution Press, Washington D.C.
- Barrett, James, Roelf Beukens, Ian Simpson, Patrick Ashmore, Sandra Poaps og Jacqui Huntley
2000 What Was the Viking Age and When did it Happen? A View from Orkney, *Norwegian Archaeological Review*, vol. 33, nr. 1.
- Behrend, Rikke
1970 Vandfundne sværd fra middelalderen, *Nationalmuseets Arbejdsmark*, København.
- Bell, Catherine
1992 *Ritual theory, ritual practice*, Oxford University Press, New York.
- Bender, Barbara og Margot Winer (red.)
2001 *Contested Landscapes. Movement, Exile and Place*, Berg Publishers, Oxford.
- Bendixen, B. E.
1888 Fortegnelse over de i 1888 til Bergens Museum indkomne oldsager ældre end reformationen, *Foreningen til Norske Fortidsminnesmerkers Bevaring, Aarsberetning for 1888*, C.C. Werner og Co.'s Bogtrykkeri, Kristiania.
- Berglund, Birgitta
1995 Tjøtta-riket. En arkeologisk undersøkelsen av maktforhold og sentrumsdannelser på Helgelandskysten fra Kr. f. Til 1700 e. Kr. Doktorgradsavhandling, Vitenskapsmuseet, Fakultet for arkeologi og kulturhistorie, Arkeologisk avdeling, Trondheim.

-
- Bergstøl, Jostein
2004 Fangstfolk eller samer i Østerdalen? i Krogh, Mia og Kjersti Schanche (red.): Samisk forhistorie. Rapport fra konferanse i Lakselv 5. – 6. september 2002, *Varanger Samiske Museums Skrifter*, Varangerbotn.
- Bhabha, Homi
1994 *The Location of Culture*, Routledge, London,
www.plectur.stanford.edu/lectures/bhabha/location1.html
- 1995a Signs Taken for Wonders, i Ashcroft, B., Griffiths G. & Tiffin, H. (red.) *The post-colonial studies reader*, Routledge, London.
- 1995b Cultural Diversity and Cultural Differences, i Ashcroft, B., Griffiths G. & Tiffin, H. (red.) *The post-colonial studies reader*, Routledge, London.
- Blindheim, Charlotte
1982 Slemmedal-skatten. En liten orientering om et stort funn, *Viking XLV*, Oslo.
- Blom, Gustav Peter
1830 *Bemærkninger paa en Reise i Nordlandene og igjennem Lapland til Stockholm i Aaret 1827*, Christiania.
- Boast, Robin
1997 A Small Company of Actors. A Critique of Style, *Journal of Material Culture*, London.
- Bohannan, Paul
1959 The Impact of Money on an African Subsistence Economy, *Journal of Economic History* 19, New York.
- Bolin, Sture
1926 *Fynden av romerska mynt i det fria Germanien*, doktorgradsavhandling, Lunds Universitet.
- Brøgger, Anton Wilhelm
1910 Et myntfund fra Foldøen i Ryfylke, Norge, fra XI aarhundrede, i *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, Det Kongelige nordiske Oldskrift-Selskab, København.
- 1928 Håløygenes Bjarmelandsferder, *Tromsø Museums Skrifter* 2.
- 1931 Nord-Norges bosetningshistorie: En oversikt. *Instituttet for sammenlignende kulturforskning, Series C II-4*. H. Aschehoug & Co., Oslo.
- Bugge, Sophus, Magnus Olsen og Olaus Nicolaissen
1906 Runerne paa en sølvring fra Senjen, *Norges Indskrifter med de yngre Runer*, Dybwad, Kristiania.
- Burström, Mats
1993 Silver as Bridewealth. An Interpretation of Viking Age Silver Hoards on

---

Gotland, Sweden, *Current Swedish Archaeology* nr. 1, Swedish Archaeological Society, Stockholm.

Bäcksbäcka, Christina

1975 Föremålsbeståndet i 1000-talets finska myntförande skattfynd. Laudaturarbete i Finlands och Skandinavians arkeologi, *Helsingin Yliopiston Arkeologian Laitos, Moniste n:o 11*, Helsingfors.

Chapman, John

2000 *Fragmentation in Archaeology. People, places and broken objects in pre-history of South Eastern Europe*, Routledge, London.

Cleve, Nils

1978 Skelettgravfälten på Kjuloholmen i Kjulo. II. Vikingatid och korstågstad. Gravfältet C, *Finska fornminnesföreningens tidskrift* 44, 2, Helsinki.

Drake, Sigrid

1918 *Vesterbottenslapperna under förra hälften av 1800-tallet*. Etnografiska studier. Lapparna och deras land. Skildringar och studier 7, Uppsala.

Eldjárn, Kristján

1948 Gaulverjabær-fundet og nogle mindre islandske møntfund fra vikingetiden, *Nordisk Numismatisk Tidsskrift* nr. 13, København.

Eriksen, Thomas Hylland

1993 *Små steder, store spørsmål. Innføring i sosialantropologi*, Universitetsforlaget, Oslo.

1994 *Kulturelle veikryss. Essays om kreolisering*, Universitetsforlaget A/S, Oslo.

Ersgård, Lars

2002 Västannortjärn. En rituell plats från högmedeltid, i Jennbert, Kristina, Anders Andrén og Catharina Raudvere (red.): *Plats och praxis. Studier av nordisk förkristen ritual*, Nordic Academic Press, Lund.

Falck, Tori

2001 *Havna som sted. En diskusjon om hybriditet og mobilitet i arkeologi*, hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.

2003 Polluted Places: Harbours and Hybridity in Archaeology, *Norwegian Archaeological Review*, vol. 36, nr. 2, Oslo.

Fjellström, Phebe

1962 *Lapskt silver. Studier över en föremålsgrupp och dess ställning inom lapskt kulturliv. I. textdel*, Skrifter utgivna genom Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala, Ser. C:3, Almqvist & Wiksell, Stockholm – Göteborg – Uppsala.

Flateyrbok

1927 oversatt av Finnur Jonsson, Kjøbenhavn.

-
- Friis-Johansen, Knud
1911 Sølvs-katten fra Terslev, *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, Det Kongelige nordiske Oldskrift-Selskab, København.
- Gaimster, Märít
1991 Money and Media in Viking Age Scandinavia, i Samson, Ross (red.): *Social Approaches to Viking Studies*, Cruithne Press, Glasgow.
- 1998 Vendel period bracteates on Gotland. On the significance of Germanic art, *Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8º, No. 27*, Almquist & Wiksell International, Lund.
- Gjessing, Gutorm
1927 Finsk-ugriske vikingetidssmykker i Norge, *Universitetets Oldsaksamlings Årbok 1927*, Oslo.
- 1933 Oldsaksamlingen tilvekst 1931-32, *Tromsø Museums Årshefter* Vol. 56, nr. 2, Tromsø.
- 1939 Noen nordnorske handelsproblemer i jernakderen, *Viking III*, Oslo.
- 1940 Oldsaksamlingens tilvekst 1936-37, *Tromsø Museums Årshefter* vol 63, nr. 1, Tromsø.
- 1946 *Arkeologiens metoder. Forelesninger av Gutorm Gjessing*, Universitetets studentkontor, Oslo.
- Gosden, Christopher
2001 Postcolonial Archaeology: Issues of Culture, Identity, and Knowledge, i Hodder, I. (red.), *Archaeological Theory Today*, Polity Press, Cambridge.
- Graham-Campbell, James
1992 Viking treasure from the North West : the Cuerdale hoard in its context, i Graham-Campbell, James (red.): *Selected papers from The Vikings of the Irish Sea Conference, Liverpool, 18-20 May 1990*, National Museums & Galleries on Merseyside, Liverpool.
- 1994 *The Viking Age Gold and Silver of Scotland*, National Museums of Scotland, Edinburgh.
- Graham-Campbell, James og Colleen E. Batey
1998 *Vikings in Scotland*, Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Grieg, Sigurd
1929 Vikingetidens skattefund, *Universitetets Oldsaksamlings Skrifter 2*, Oslo.
- 1967 Graverte bronseskåler fra tidlig middelalder. Omkring tre funn i Universitetets Oldsaksamling, *Viking*, Norsk Arkeologisk Selskap, Oslo.
-

-
- Grydeland, Sven Erik
2001 De sjøsamiske siida-samfunn. En studie med utgangspunkt i Kvæningen, Nord-Troms, *Nord-Troms Museums Skrifter I*, Sørkjosen.
- Gurevich, Aron J.
1985 *Categories of Medieval Culture*, Routledge & Kegan Paul, London.
- Gylvaginning*
1973 oversatt av Erik Eggen, i Sturlason, Snorre: *Den yngre Edda*, Norrøne bokverk 42, 4. utgave, Det Norske Samlaget, Oslo.
- Hammervold, Alf
1997 *Dactyliotheca Norvegica Medioevalis*. Fingerringe fra middelalderen i Norge. En undersøkelse av fingerringe fra middelalderen og ringe av middelaldertype, *Varia* 40, Universitetets Oldsaksamling, Oslo.
- Hansen, Lars Ivar
1990a *Samisk fangstsamfunn og norsk høvdingøkonomi*, Novus Forlag, Oslo.
1990b Handel i nord. Samiske samfunnsendringer ca. 1550 – ca. 1700, doktorgradsavhandling, Universitetet i Tromsø.
1999 Politiske og religiøse sentra i Nord-Norge. Samfunnsfunksjoner i en flerkulturell kontekst, i Drobin, Ulf, Jens Peter Schjødt, Gro Steinsland og Preben Meulengracht-Sørensen (red.): *Religion och samhälle i det förkristna Norden. Ett symposium*, Odense Universitetsforlag, Odense.
- Hansen, Lars Ivar og Bjørnar Olsen
2004 *Samenes historie fram til 1750*, Cappelen Akademiske Forlag, Oslo.
- Hartmann, B.
1914 Meddelelse om to kufiske myntfund, *Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Skrifter* 1913, nr. 4, Aktietrykkeriet i Trondhjem, Trondheim.
1918 De kufiske mynter fra Holte, Orkedalen, og Herten, Alstahaug, *Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Skrifter* 1916, Nr. 9, Aktietrykkeriet i Trondhjem, Trondheim.
- Hedeager, Lotte
1985 *Arkæologi Leksikon*, Politikens Danmarkshistorie, København.
1990 *Danmarks jernalder. Mellem stamme og stat*, Aarhus Universitetsforlag, Aarhus.
1999 Sacred topography. Deposition of wealth in the cultural landscape, i Gustafsson, Anders og Håkan Karlsson (red.): *Glyfer och arkeologiska rum – en vänbok till Jarl Nordblad*, Gotarc Serie A, volum 3, Institutionen för arkeologi, Göteborg.
-

-
- 2003 Kognitiv topografi: Ædelmetalldepoter i landskapet, *Universitetets oldsaksamlings skrifter. Ny rekke*, nr. 2, Oslo.
- Helms, Mary
1988 *Ulysses' Sail. An Ethnographic Odyssey of Power, Knowledge, and Geographical Distance*, Princeton.
- 1993 *Craft and the Kingly Ideal. Art, Trade and Power*, Austin.
- Heyerdahl-Larsen, Birgit
1981 Kap. 5 A, Dateringsforsøk, i Blindheim, Charlotte, Birgit Heyerdahl-Larsen og Roar L. Tollnes (red.): Kaupangfunnene. Bind 1, *Norske Oldfunn XI*, Universitetets Oldsaksamling, Oslo.
- Hill, J. N. og R. K. Evans
1972 A model for classification and typology, i D. L. Clark (red.): *Models in archaeology*, London.
- Hodder, Ian
1985 Post-processual archaeology, i Schiffer, M. (red.): *Advances in Archaeological Method and Theory*, 8, Academic Press, New York.
- 1991 *Archaeological theory in Europe. The last three decades*, Routledge, London.
- Hoftun, Oddgeir
2001 *Norrøn kult og tro ifølge arkeologiske kilder*, Solum forlag, Oslo.
- Holm, Ingunn
2005 *Forvaltning av agrare kulturminner i utmark*, doktorgradsavhandling, Universitetet i Bergen.
- Holseng, Ove
2004 *Et fangstgropssystem i Orvdalen, Rendalen. Kulturhistorisk kontekst belyst ut fra dateringsproblematikk*, hovedoppgave i arkeologi, NTNU, Trondheim.
- Holst, fogd
1861 Brev av 07.05.1861 om skattefunnet på Skottestad, Hamarøy, <http://www.dokpro.uio.no/arkeologi/oslo/hovedkat.html> og <http://www.dokpro.uio.no/perl/arkeologi/visetekst.cgi?DATABASE=O&KRYSS1290@=on&KRYSS1290@=on>
- Holst, Hans
1943 Uten- og innenlandske mynter i norske funn, nedlagt før år 1100, *Nordisk numismatisk årsskrift*, Nationalmuseet, København.
- Holtorf, Cornelius
2002 Notes on the Life History of a Pot Sherd, *Journal of Material Culture*, nr. 7 (1), London.
-

Hårdh, Birgitta

1976a Wikingerzeitliche Depotfunde aus Südschweden. Probleme und Analysen, *Acta Archaeologica Lundensia, series in 8° minore, no. 6*, CWK Gleerup, Lund.

1976b Wikingerzeitliche Depotfunde aus Südschweden. Tafeln, *Acta Archaeologica Lundensia, series in 4° minore, no. 9*, CWK Gleerup, Lund.

1996 *Silver in the Viking Age. A Regional-Economic Study*, Almquist & Wiksell International, Stockholm.

2000 Vad står det? Graffiti på permiska ringar, *Vi får tacka Lamm...*, *Studies* 10, Statens historiska museum, Stockholm.

Håvamål

1985 oversatt av Ludvig Holm-Olsen, i Holm-Olsen, Ludvig: *Eddadikt*, J.W. Cappelens forlag AS, Oslo.

Islendinga Sögur

1830 Bind 2, Svarfdaela Saga, København.

Jacobsen, Kjersti

2003 *Forskning på gamle vegfar. Case study: fortidens ferdsel på Andøya i Nordland*, hovedoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.

Jansson, Ingmar

1983 *Gotland och omvärlden under vikingatiden – en översikt*, i Jansson, Ingmar (red.): *Gutar och vikingar*, Historiska museets förlag, Stockholm.

Jasinski, Marek E. og Oleg V. Ovsyannikov

1998 *The European Arctic Archangel Region: Research Problems and Sources, Vol. 1*, Russian Academy of Sciences, Institute of Material Culture History, Norwegian University of Science and Technology, Institute of Archaeology, St. Petersburg.

Johansen, Arne B.

2004 Da vi lærte å lage jern, i Østmo, Einar (red.): *Før Norge ble Norge. Fra istid til jernalder*, Schibsted Forlagene AS, Oslo.

Johansen, Olav Sverre

1982 Viking Age Farms: Estimating the Number and Population Size. A Case Study from Vestvågøy, North Norway, *Norwegian Archaeological Review*, vol. 15, nr. 1-2, Oslo.

Johansen, Øystein Kock

1993 Norske depotfunn fra bronsealderen, *Universitetets Oldsaksamlings Skrifter. Ny rekke* nr. 15, Oslo.

-
- Jones, Sian
1997 *The archaeology of ethnicity. Constructing identities in the past and present*, Routledge, London.
- Karsten, Per
1994 *Att kasta yxan i sjön. En studie över rituell tradition och förändring utifrån skånska neolitiska offerfynd*, Acta Archaeologica Lundensia, series in 8, no. 23, Almqvist & Wiksell International, Stockholm.
- Kielland, Thor
1927 *Norsk gullsmedkunst i middelalderen*, Steenske Forlag, Oslo.
- Kivikoski, Ella
1939 Die Eisenzeit im Auralflussgebiet. *Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja* 43, Helsinki.
- 1951 *Die Eisenzeit Finnlands. Bilderatlas und Text II*. Finnische Altertumsgesellschaft, Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki.
- 1964 *Finlands förhistoria*, Holger Schildts Förlag, Helsingfors.
- 1973 *Die Eisenzeit Finnlands. Bildwerk und Text*. Finnische Altertumsgesellschaft, Weilin+Göös AB, Helsinki.
- Kopytoff, Igor
1986 The cultural biography of things: commoditization as process, i Appadurai, Arjun (red.): *The social life of things. Commodities in cultural perspective*, Cambridge University Press, Cambridge.
- 2000 Cultural Biography of Things. Commoditization as Process, i Thomas, Julian (red.): *Interpretive Archaeology. A reader*, Leicester University Press, London.
- Kortner, Olaf, Preben Munthe og Egil Tveterås (red.)
1988 *Store norske leksikon*, bind 1-15, Kunnskapsforlaget, Oslo.
- Larssen, Ingegerd
1985 Departementsrapport om fornminner på nordnorske prestegårdseiendommer, topografisk arkiv, Tromsø Museum.
- Latour, Bruno
1996 Vi har aldri vært moderne. Essay i symmetrisk antropologi, Spartacus, Oslo.
- Laux, Friedrich
2000 Bronzezeitliche Funde aus Mooren, fließenden Gewässern und auf festem Boden, i Busch, Ralph (red.): *Opferplatz und Heiligtum. Kult der Vorzeit in Norddeutschland*, Veröffentlichungen des Helms-Museums Hamburger Museum für Archäologie und die Gexichte Hamburgs, Neumünster.
-

-
- Law, John og John Hassard (red.)
1999 *Actor network theory and after*, Blackwell, Oxford.
- Lossius, Knut
1883 Indberetning om en i sommeren 1882 foretagen arkæologisk undersøgelsesreise i søndre Helgelands fogderi, *Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Skrifter* 1883, Aktietrykkeriet i Trondhjem, Trondheim.
- Lund, Harald
1950 Innberetning av 30.05.1950 om Mindnes, Mindlandet, Tjøtta pgd., Helgeland, topografisk arkiv ved Vitenskapsmuseet i Trondheim.
- Magnus Berrfötts saga
1999 oversatt av Anne Holtmark og Didrik Arup Seip, i Sturlason, Snorre: *Snorres Kongesagaer* [1979], 10. opplag, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Makarov, Nicolaj A.
1991 'Eastern' Ornaments of the 11th-13th Centuries in the Sami Areas: Origins and Routes, *Acta Borealia* 2

1992 Trade relations between Russia and Northern Fennoscandia in the early Medieval times, i Julku, Kyösti (red.): *Suomen varhaishistoria*, *Studia historia septentrionalia* 21, Rovaniemi.

1997 *Colonization of the northern periphery of ancient Russia. In the light of archaeological data from the portages of Beloozero and Onega river regions*. Institute of archaeology, Russian Academy of Science, Moskva.
- Malmer, Mats
1963 *Metodproblem inom järnålderens konsthistoria. Sakforskningens metodiska grunder*, *Acta Archaeologica Lundensia*, Series in 8, no. 3, Almqvist & Wiksell International, Stockholm.

1973 En korologisk aspekt på tolkningen av den gotländska järnålderns myntfund, *Finska Fornminnesföreningens Tidskrift* 75, Helsinki.
- Marstrander, Sverre
1953 Et nytt trøndersk skattefunn fra 900-årene, *Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Skrifter* 1952, nr. 3, Aktietrykkeriet i Trondhjem, Trondheim.
- Montelius, Oscar
1922 *Swedish Antiquities. I. The Stone Age and the Bronze Age*, P.A. Norstedt & Söners Förlag, Stockholm.
- Mulk, Inga Maria
1996 The Role of the Sámi in Fur Trading during the Late Iron Age and Nordic Medieval Period in the Light of the Sámi Sacrificial Sites in Lapland, Northern Sweden, *Acta Borealia* 1.
-

-
- Munch, Gerd Stamsø
1967 Funnene fra Eiterjord i Beiarn og Vestvatn i Misvær, *Viking*, Oslo.
- 1969 Innberetning av befarng av funnsted for sølvskatten fra Skar i Misvær, Nordland, jnr. 62/69, topografisk arkiv ved Tromsø Museum.
- 1970 Skattefunnet fra Skar i Misvær, særtrykk av *Viking*, Oslo.
- 1978 Et nytt skattefunn fra Nord-Norge, *Ottar* 115, Tromsø.
- 1991 Høvdinggården Borg i Lofoten, *Ottar* 187.
- 1993 Two Exceptional Viking Period Finds from Botnhamn, Senja, Troms, i Arwidsson, Greta og Lena Holmquist Olausson (red.): *Pact 38: Sources and Resources. Studies in honour of Professor Birgit Arrhenius*, Rixensart Court-Saint-Etienne, Belgia.
- Munch, Gerd Stamsø og Jens Storm Munch
1965 Innberetning fra befarng i Hadsel 1965, topografisk arkiv, Tromsø Museum.
- Munch, Gerd Stamsø, Olav Sverre Johansen og Else Roesdahl (red.)
2003 *Borg in Lofoten. A chieftain's farm in North Norway*, Tapir Academic Press, Trondheim.
- Munch, Jens Storm
1956 Folkevandringstidens gullskatter i Norge, *Viking* XX, Oslo.
- Myhre, Bjørn
1993 The Beginning of the Viking Age – Some Current Archaeological Problems, i Faulkes, A. og R. Perkins (red.): *Viking revaluations*, London.
- Müller, Sophus
1886 Votivfund fra Sten- og Bronzealderen, i *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1866*, Det Kongelige nordiske Oldskrift-Selskab, København.
- Müller-Wille, Michael
2002 Offerplatser på kontinenten. Några exempel från förkristen tid, i Jennbert, Kristina, Anders Andrén og Catharina Raudvere (red.): *Plats och praxis. Studier av nordisk förkristen ritual*, Nordic Academic Press, Lund.
- Myrstad, Ragnhild
1996 *Bjørnegraver i Nord-Norge*, hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Narmo, Lars Erik
1996 Jernvinna i Valdres og Gausdal – et fragment av middelalderens økonomi, *Varia* 38, Universitetets Oldsaksamling, Oslo.

-
- 1997 Jernvinne, smie og kullproduksjon i Østerdalen. Arkeologiske undersøkelser på Rødsmoen i Åmot 1994-1996, *Varia* 43, Universitetets Oldsaksamling, Oslo.
- Nicolaissen, Olaus
- 1890 Undersøgelser i Tromsø og Finmarkens Amter i 1889, *Foreningen til Norske Fortidsminnesmerkers Bevaring, Aarsberetning for 1889*, C.C. Werner og Co.'s Bogtrykkeri, Kristiania.
- 1903 Katalog over Oldsager i Tromsø Museum, *Tromsø Museums Aarshefter* 26 (1903), Tromsø.
- 1906 Fortegnelse over oldsager, indkomne til Tromsø Museum 1905, *Tromsø Museums Aarshefter* 28 (1905), nr. 2, Tromsø.
- 1911 Oldsamlingens tilvækst i Tromsø museum 1910, *Tromsø Museums Aarshefter* 33 (1910), nr. 3, Tromsø.
- 1913 Oldsamlingens tilvekst i Tromsø Museum 1913, *Tromsø Museums Aarshefter* 35-36 (1912-1913), nr. 2, Tromsø.
- 1919 Arkæologiske undersøkelser samt Oldsamlingens tilvekst i Tromsø Museum i 1917, *Tromsø Museums Aarshefter* 40 (1917), nr. 5, Tromsø.
- 1920a Sølvfundet fra Rønvik, *Tromsø Museums Årshefter* 42 (1919), nr. 1, Tromsø Museum, Tromsø.
- 1920b Arkæologiske undersøkelser samt Tilveksten i Tromsø Museums oldsamling i 1919, *Tromsø Museums Årshefter* 42 (1919), nr. 2, Tromsø Museum, Tromsø.
- 1920c <http://www.saltenmuseum.no/artikler/solvfundet.htm>
- 1922 Arkæologiske undersøkelser samt Tilveksten i Tromsø Museums oldsamling i 1921, *Tromsø Museums Årshefter* 44 (1921), nr. 6, Tromsø Museum, Tromsø.
- 1923 Arkæologiske undersøkelser samt Tilveksten i Tromsø Museums oldsamling i 1922, *Tromsø Museums Årshefter* 45 (1922), nr. 5, Tromsø Museum, Tromsø.
- Nielsen, Svend
- 1987 Denarerne fra romersk jernalder – funktion og utbredelse, *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighet og Historie* 1986, København.
- Nielssen, Alf Ragnar
- 1990 *Fra steinalderen til 1700-tallet. Lødingen, Tjeldsund og Tysfjords historie IV*, Lødingen, Tjeldsund og Tysfjord kommuner.
-

-
- 2001 Fra Nord-Norge til Island – emigrasjonen ca. 870-930, *Ottar* 3 (2003), nr. 236, Tromsø Museum, Universitetet i Tromsø.
- Nilsen, Marianne Utne
2002 Gull – edle skatter fra fortidens Midt-Norge, *Spor – nytt fra fortiden* 1, Trondheim.
- Noonan, Thomas
1994 The Vikings in the East: Coins and Commerce, i Ambrosiani, Björn og Helen Clarke: *Developments around the Baltic and the North Sea in the Viking Age, Birka Studies* 3, Stockholm.
- Nordeval, Øyvind
2000 Fra hedendom til kristendom i Nord-Norge, *Ottar* 1 (2000), nr. 229, Tromsø Museum, Universitetet i Tromsø.
- Nordhuus, John A.
1977 [1848] *Beskrivelse over Brønø hovedsogn*, Helgeland Historielag.
- Nordman, Carl Axel
1924 Karelska järnåldersstudier, *Finska Fornminnesföreningens tidsskrift* XXXIV:3, Helsingfors.
- Nosov, Evgenij N., Oleg V. Ovsyannikov og Vsevolod M. Potin
1992 The Arkhangelsk Hoard, *Fennoscandia Archaeologica* IX, Suomen arkeologinen seura, Helsinki.
- Näsman, Ulf
1999 Hjælp, germanerne kommer, i Fuglestvedt, Ingrid, Terje Gansum og Arnfrid Opedal (red.): *Et hus med mange rom. Vennebok til Bjørn Myhre på 60-årsdagen*, Ams-Rapporter 11A, Stavanger.
- Näsström, Britt-Mari
1999 *Blóta, sóa och senda*. Om offer i fornskandinavisk religion, i Drobin, Ulf, Jens Peter Schjødt, Gro Steinsland og Preben Meulengracht-Sørensen (red.): *Religion och samhälle i det förkristna Norden. Ett symposium*, Odense Universitetsforlag, Odense.
- 2001 *Blot. Tro og offer i det förkristne Norden*, Pax Forlag A/S, Oslo.
- Odner, Knut
1983 *Finner og terfinner: etniske prosesser i det nordlige Fenno-Skandinavia*, Oslo Occasional Papers in Anthropology 9, Oslo.
- Ojanlatva, Eija
2003 A Late Iron Age silver deposit found at Nanguniemi, Inari, Finland, *Fennoscandia Archaeologica* XX, Suomen arkeologinen seura, Helsinki.
-

-
- Olsen, Bjørnar
1984 *Stabilitet og endring. Produksjon og samfunn i Varanger 800 f. Kr. – 1700 e. Kr.*, magistergradsavhandling i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- 1986 Norwegian archaeology and the people without (pre-)history, or: how to create a myth of a uniform past, *Archaeological Review from Cambridge*, vol. 5, no. 1, Cambridge.
- 2000a Nye tider, nye skikker. Om å leve sammen som samer og nordmenn for 1000 år siden, *Ottar* 1 (2000), nr. 229, Tromsø Museum, Universitetet i Tromsø.
- 2000b Belligerent Chieftains and Oppressed Hunters? – Changing Conceptions of inter-Ethnic Relationships in Northern Norway during the Iron Age and early Medieval Period, i Appelt, M., Berglund, J. og Gulløw, H.C. (red.): *Identities and Cultural Contacts in the Arctic*. Proceedings from a Conference at the Danish National Museum, Copenhagen. Danish polar Center Publication No. 8, København.
- 2000c Bilder fra fortida? Representasjoner av samisk kultur i samiske museer. *Nordisk museologi 2000-2*, Oslo – Umeå.
- 2001 The end of history? Archaeology and the politics of identity in a globalized world, i Layton, Robert, Peter G. Stone and Julian Thomas (red.): *The destruction and conservation of cultural property*, Routledge, London.
- 2002 Hva er samisk forhistorie? i Schanche, Kjersti og Mia Krogh (red.): *Samisk forhistorie. Konferanserapport. Porsanger 5.-6. September 2002*, Samiske Museums Skrifter/Várjjat Sámi Musea Cálahusat, Varanger Samiske Museum, Varangerbotn.
- 2003 Material Culture after Text: Re-Membering Things, *Norwegian Archaeological Review*, vol. 36, nr. 2, Oslo.
- Olsen, Magnus og Aslak Liestøl
1960 *Norges innskrifter med de yngste runer* bind 5, Dybwad, Oslo.
- Osborne, Robin
2004 Hoards, votives, offerings: the archaeology of the dedicated object, *World Archaeology*, volume 36, nr. 1, Routledge, Cambridge.
- Petersen, Henry
1890 Hypotesen om Religiøse Offer- og Motivfund fra Danmarks Forhistoriske Tid, i *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1890*, Det Kongelige nordiske Oldskrift-Selskab, København.
- Petersen, Jan
1928 *Vikingetidens smykker*, Stavanger Museum, Stavanger.
-

-
- Pálsson, Hermann
1997 *Ur lannordri – samar og ystu rætir íslenskrar menningar*, Studia Islandica H. 54, Bókmenntafræðistofnun Háskóla Íslands, Reykjavík.
- Rafnsson, Sveinbjörn
1974 *Studier i Landnámabók. Kritiske bidrag til de isländska fristatstidens historia*, doktorgradsavhandling, Lund.
- Reymert, Per Kyrre
1980 *Arkeologi og etnisitet. En studie i etnisitet og gravskikk i Nord-Troms og Finnmark i tiden 800-1200*, magistergradsavhandling i arkeologi ved Universitetet i Tromsø.
- Rigstula
1985 oversatt av Ludvig Holm-Olsen, i Holm-Olsen, Ludvig: *Eddadikt*, J.W. Cappelens forlag AS, Oslo.
- Rudebeck, Elisabeth
2002 Vägen som rituell arena, i Jennbert, Kristina, Anders Andrén og Catharina Raudvere (red.): *Plats och praxis. Studier av nordisk förkristen ritual*, Nordic Academic Press, Lund.
- Rundberget, Bernt Håkon
2002 *Teknologi og jernvinne. En teoretisk og metodisk tilnærming til jernvinna som kilde for menneskelig kunnskap og handling*, hovedfagsoppgave i arkeologi, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim.
- Rygh, Oluf
1880 Fortegnelse over de til universitetets samling af nordiske oldsager i 1880 indkomne sager, ældre end reformationen, *Foreningen til Norske Fortidsminnesmerkers Bevaring, Aarsberetning for 1880*, C.C. Werner og Co.'s Bogtrykkeri, Kristiania.
- 1999 [1885] *Norske Oldsager*, Tapir forlag, Trondheim.
- Ryste, Bengta
under utarb. *Edelmetalldepotene fra folkevandringstid og vikingtid i Norge i et kontekstuellet perspektiv* (arbeidstitel), hovedoppgave i arkeologi, Universitetet i Oslo.
- Rønne, Ola
2002 *Smeden i jernalder - ildens hersker*, www.primitive-tider.com
- Samson, Ross
1991 *Economic Anthropology and Vikings*, i Samson, R. (red.): *Social Approaches to Viking Studies*, Cruithne Press, Glasgow.

-
- Sandmo, Anne-Karine
1994 Del 1. Den lange fortida, *Tromsø gjennom 10.000 år, Fra boplass -til by – opp til 1794*, red.: Sandmo, Anne-Karine, Reidar Bertelsen, Ragnhild Høgsæt, Tromsø kommune.
- Sarvas, Anja
1986 Kuusamon Esihistoria, *Kuusamon Historia IV*, Koillissanomat OY, Kuusamo.
- Schanche, Audhild
1986 *Nordnorsk jernalderarkeologi. Et sosialgeografisk perspektiv*, mastergrad i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- 1988 Jernalderens bosettingsmønster i et fleretnisk perspektiv. Bertelsen, R., Reymert, P. K. & Utne, A. (eds.): Framskritt for fortida i nord. I Povl Simonsens fotefar. *Tromsø Museums skrifter XXII*, Tromsø Museum, Universitetet i Tromsø.
- 2000 *Graver i ur og berg. Samisk gravskikk og religion fra forhistorisk til nyere tid*, Davvi Girji OS, Karasjok.
- Schanche, Audhild og Bjørnar Olsen
1983 Var de alle nordmenn? En etnopolitisk kritikk av norsk arkeologi, *Kontaktstencil* 22/23.
- Schjødt, Jens Peter
1989 Nogle overvejelser over begrebet ”Religionsskifte” med henblik på en problematisering af termens brug i forbindelse med overgangen til kristendommen i Norden, i Andrén, Anders (red.): *Medeltidens fødsel*, Symposier på Krapperrups Borg 1, Gyllenstiernska Krapperrupstiftelsen, Lund.
- Schlüter, Wolfgang
1970 Versuch einer sozialen Differenzierung der jungkaiserzeitlichen Körpergräbergruppe von Hasleben-Leuna anhand einer Analyse der Grabfunde, *Neue Ausgrabungen und Forschungen in Niedersachsen* 6, Hildesheim.
- Schramm, Percy Ernst
1955 Herrschaftszeichen und Staatssymbolik. Beiträge zu ihrer Geschichte vom dritten bis zum sechzehnten Jahrhundert, *Schriften der Monumenta Germaniae historica* 13:2, Stuttgart.
- Serning, Inga
1956 Lapska offerplatsfynd från järnålder och medeltid i de svenska lappmarkerna, *Nordiska Museet: Acta Lapponica XI*, Hugo Gebers Förlag, Stockholm.
- Shanks, Michael og Christopher Tilley
1987 *Re-constructing Archaeology: Theory and Practice*, Cambridge University Press, Cambridge.
-

-
- Sharp, Lauriston
1952 Steel axes for stone-age Australians, *Human organization* 11, Washington D.C.
- Sheehan, John
1992 The Rathmooley hoard and other finds of Viking age silver from Co. Tipperary, *Tipperary Historical Journal*, s. 210-16.
- Simonsen, Povl
1982 Veidemann på Nordkalotten. Hefte 4: Jernalder og middelalder, *Stensilserie B – historie* nr. 21, Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø.
- Sjøvold, Thorleif
1962 The Iron Age Settlement of Arctic Norway. A Study in the Expansion of European Iron Age Culture within the Arctic Circle I, Early Iron Age, *Tromsø Museums Skrifter* vol. X, 1, Universitetsforlaget, Tromsø.
1974 The Iron Age Settlement of Arctic Norway. A Study in the Expansion of European Iron Age Culture within the Arctic Circle II. Late Iron Age (Merovingian and Viking periods), *Tromsø Museums Skrifter* vol. X, 2, Universitetsforlaget, Tromsø.
- Skaldskaparmål*
1973 oversatt av Erik Eggen, i Sturlason, Snorre: *Den yngre Edda*, Norrøne bokverk 42, 4. utgave, Det Norske Samlaget, Oslo.
- Skandfer, Marianne
1996 *Coarverbasttet. Samiske hornskjeer fra middelalder til moderne tid*, hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Skirnesmål*
1993 oversatt av Ludvig Holm-Olsen, i Holm-Olsen, Ludvig (red.): *Eddadikt*, 2. reviderte opplag, J.W. Cappelens forlag AS, Oslo.
- Skaare, Kolbjørn
1976 Coins and coinage in Viking Age Norway, Universitetsforlaget, Oslo.
1978 *Mynt i Norge*, Det Norske Samlaget, Oslo.
- Skjølsvold, Arne
1961 *Klebersteinsindustrien i vikingetiden*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Skovmand, Roar
1942 *De danske skattefunn fra vikingetiden og den ældste middelalder indtil omkring 1150*, særtrykk av Aarbøger for nordisk oldkyndighet og historie, København.
- Snorres Kongesagaer*
1999 [1979] oversatt av Anne Holtsmark og Didrik Arup Seip, 10. opplag, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
-

-
- Solberg, Bergljot
1997 *Jernalderen i Norge. Ca. 500 f. kr. – 1030 e. Kr.* Cappelen Akademisk Forlag, Oslo.
- Solli, Brit
2002 *Seid. Myter, sjamanisme og kjønn*, Pax Forlag AS, Oslo.
- Spangen, Marte
2004 The Coast as a Meetingplace for Believers and Traditions -Silver Hoards in North Norway around 1000 A.D, *Kontaktstencil 44*, Fællesnordisk Råd for Arkæologistuderende, København.
- Staecker, Jörn
1997 Brutal Vikings and Gentle Traders, *Lund Archaeological Review* 3, Lund.
1999 Rex regum et dominus minorum. Die wikingerzeitlichen Kreuz- und Kruzifixanhänger als Ausdruck der Mission in Altdänemark und Schweden, *Lund Studies in Medieval Archaeology* 23, Almquist & Wiksell International, Stockholm.
- Stalsberg, Anne
2003 Norge – Rus'-riket i vikingtiden. Arkeologiske funn, *Middelalderforum* 1-2, Oslo.
2004 Norge og Rus-riket i vikingtiden - De arkeologiske funnene, i Büchten, Daniela, Tatjana Dzjakson og Jens Petter Nielsen (red.): *Norge-Russland: naboer gjennom 1000 år*, Scandinavian Academic Press, Oslo.
2005 intervju i radioprogrammet *Museum* på P2, NRK, 27.02.2005.
- Steinsland, Gro
1989 Religionsskiftet i Norden – et dramatisk ideologiskifte, i Andrén, Anders (red.): *Medeltidens fødsel*, Symposier på Krapperrups Borg 1, Gyllenstiernska Krapperrupsstiftelsen, Lund.
1992 Nordisk hedendom, i Roesdahl, Else (red.): *Från vikingar till korsfarare. Norden och Europa 800-1200*, Föreningen Norden, Stockholm.
1997 *Eros og død i norrøne myter*, Universitetsforlaget, Oslo.
1998 Herkermaktens ritualer: Kan mytologien sette oss på spor av riter, gjenstander og kult knyttet til herskerens intronisasjon? i Jennbert, Kristina, Anders Andrén og Catharina Raudvere (red.): *Plats och praxis. Studier av nordisk förkristen ritual*, Nordic Academic Press, Lund.
- Steinsland, Gro og Kari Vogt
1984 [1979] Den gamle tro, i Semmingsen, Ingrid, Nina Karin Monsen, Stephan Tschudi-Madsen og Yngvar Ustvedt (red.): *Vår fjerne fortid, Norges kulturhistorie, bind 1*, 3. opplag, H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo.
-

-
- Stenberger, Mårten
1947 *Die Schatzefunde Gotlands der Wikingerzeit, Fundbeschreibung und Tafeln*, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.
- 1958 *Die Schatzefunde Gotlands der Wikingerzeit, Text*, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.
- 1971 [1964] *Det forntida Sverige*, 2. opplag, Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Stenvik, Lars
2003 Iron Production in Scandinavian Archaeology, *Norwegian Archaeological Review*, vol. 36, nr. 2, Oslo.
- Stig-Sørensen, Marie Louise
1992 Gender Archaeology and Scandinavian Bronze Age Studies, *Norwegian Archaeological Review*, vol. 25, nr. 1, Oslo.
- Stjernquist, Berta
1963 Präliminarien zu Einer untersuchung von Opferfunden. Begriffsbestimmung und Theoriebildung, særtrykk fra *Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum 1962-1963*, Lund.
- Storli, Inger
1991 De østlige smykkene fra vikingtid og tidlig middelalder, *Viking LIV*, Oslo.
- 1992 "Stallo"-boplassene. Spor etter de første fjellsamer? Instituttet for sammenlignende kulturforskning, Serie B, nr. 90, Novus forlag, Oslo.
- 2001 Tunanleggenes rolle i nordnorsk jernalder, *Viking LXIV*, Oslo
- Sundquist, Olof
1996 Härskaren i kulten under yngre järnåldern, i Engdahl, Kerstin og Anders Kaliff (red.): *Religion från stenålder till medeltid. Artiklar baserade på Religionsarkeologiska nätverksgruppens konferens på Lövsstadbruk den 1-3 december 1995*, Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar. Skrifter nr. 19.
- Svarfdølasaga*
1830 i *Islendinga Sögur*, Bind 2, Svarfdaela Saga, København.
- Sørgård, Kristine Orestad
1999 *Paradigmer og forskningstradisjoner i arkeologi. Om kommunikasjon og flyt på tvers av faglige grenser*, hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Sørum, Geir
2002 *Hus og bosetting på Vestvågøy. Gården som symbol på sosial status i yngre jernalder*, hovedoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
-

-
- Tallgren, Aarne M.
1931   *Biarmia, Eurasia Septentrionalis Antiqua, Bulletin et Mémoires Consacrés*
nr. 6, Société Finlandaise d'Archéologie, Helsinki.
- Talvio, Tuukka
2000   *Coins and coin finds in Finland AD 800-1200*, Suomen muinaismuisto-
yhdistys, Helsinki.
- Thomas, Julian
1996   *Time, Culture and Identity, an Interpretive Archaeology*, Routledge, London
and New York.
- Thomassen, Ole
1999   *Lappenes forhold, nedskrevet 1896-98 av skolelærer Ole Thomassen om*
Lyngen og Porsanger herreder, Samisk språksenter, Kåfjord kommune.
- Thompson, Kenneth
1986   *Beliefs and Ideology*, Ellis Horwood, Chichester.
- Thurborg, Märit
1988   Regional economic structures: an analysis of the Viking Age silver hoards
from Öland, Sweden, *World Archaeology* vol. 20, No. 2, Routledge,
London.
- 1989   Värde och valuta. Betalningsmedel under järnåldern och medeltid.
Medeltidens födelse. Symposier på Krapperrups borg 1, Lund.
- Tilley, Christopher
1994   *A Phenomenology of Landscape. Places, Paths and Monuments*, Berg,
Oxford.
- Trigger, Bruce G.
1996   *Arkeologiens idéhistorie*, Pax Forlag A/S, Oslo.
- Urbanczyk, Przemyslaw
2002   Ethnic aspects of the settlement of Iceland, i Crawford, Barbara E. (red.):
Papa Stour and 1299. Commemorating the 700th anniversary of Shetland's
first document, The Shetland Times Publishing, Lerwick.
- 2001   Breaking the monolith: multicultural roots of the North Atlantic settlers, i
Lewis-Simpson, Shannon (red.): *Vinland Revisited: The Norse World at the*
Turn of the First Millennium: selected papers from the Viking Millennium
International Symposium, 15-24 September 2000, Newfoundland and
Labrador, St. John's, N.L.: Historic Sites Association of Newfoundland and
Labrador.
- van Dommelen, Peter
2002   Ambiguous Matters: Colonialism and Local Identities in Punic Sardinia, i
Lyons, Claire L. og John K. Papadopoulos (red.): *The Archaeology of*
Colonialism, Getty Publications, Los Angeles.
-

-
- Vestergaard, Elisabeth
1991 Gift-giving, Hoarding and Outdoings, i Samson, Ross (red.): *Social Approaches to Viking Studies*, Cruithne Press, Glasgow.
- Wiechmann, Ralf
1996 Edelmetalldepots der wikingerzeit in Schleswig-Holstein: vom "Ringbrecher" zur Münzwirtschaft, *Offa-Bücher* bind 77, Neumünster.
- Wiker, Gry
2000 *Gullbrakteatene – i dialog med naturkreftene. Ideologi og endring sett i lys av de skandinaviske brakteatnedleggelsene*. Hovedfagsoppgave i nordisk arkeologi, IAKK, Universitetet i Oslo.
- Worsaae, Jens J. A.
1865 *Om Slesvigs eller Sønderjyllands Oldtidsminner. En sammenlignende Undersøgelse*, København.
- 1866 Om Nogle Mosefund fra Broncealderen, *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1890*, Det Kongelige nordiske Oldskrift-Selskab, København.
- Wylie, Alison
1989 Archaeological Cables and Tacking: The Implications of Practice for Bernstein's "Options Beyond Objectivism and Relativism", *Philosophy of the Social Sciences* 19.
- 1989 Feminist Theories of Social Power: Some Implications for a Processual Archaeology, *Norwegian Archaeological Review*, vol. 25, nr. 1.
- 1992 The interplay of evidential constraints and political interests: Recent archaeological research on gender, *American Antiquity* vol. 57, no. 1.
- 1994 Reasoning About Ourselves. Feminist Methodology in the Social Sciences, i Martin, Michael and Lee McIntyre (red.): *Readings in the Philosophy of Social Science*, MIT Press, Cambridge Mass.
- 1999 Questions of Evidence, Legitimacy, and the (Dis)Unity of Science, *American Antiquity* vol. 65, no. 2.
- 2002 "Heavily Decomposing Red Herrings". Middle ground in the Anti-/Postprocessualism Wars, i Wylie, Alison: *Thinking from Things. Essays in the Philosophy of Archaeology*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London.
- Ynglinge-saga*
1999 oversatt av Anne Holtsmark og Didrik Arup Seip, i Sturlason, Snorre: *Snorres Kongesagaer*, [1979], 10. opplag, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
-

-
- Young, Robert J. C.
1995 *Colonial Desire. Hybridity in Theory, Culture and Race*, Routledge, London and New York.
- Ytreberg, Niels A.
1943 *Tysfjord i fortid og nutid*. Nordland Portland Cementfabrik A/S 1918-1943, Kjøpsvik og Oslo.
- Zachrisson, Inger
1984 De samiska metalldepåerna år 1000-1350, *Archaeology and Environment* 3, Department of Archaeology, University of Umeå.
- Zachrisson, Inger (red.)
1997 Möten i gränsland: samer och germaner i Mellanskandinavien, *Monographs* 4, Statens historiska museum, Stockholm.
- Zachrisson, Torun
1998 Gård, gräns, gravfält. Sammanhang kring ädelmetalldepåer från vikingatid och tidigmedeltid i Uppland och Gästrikland, *Stockholm Studies in Archaeology* 15, Stockholm.
- 2003 Den hängde med halsringen. om en figurin från järnåldern funnen vid Kymbo storegården i Västergötland, *Fornvännen: tidskrift för svensk Antikvarisk forskning* 98, Stockholm.
- Øyrbyggjasaga*
1989 oversatt av Sigurd Angell Wiik, i *Norrøn Saga* bind III, Aschehoug, Oslo.

Hjemmesider:

Sør-Varanger Museums hjemmeside:

<http://www.museumsnett.no/sor-varangermuseum/st%20georgs%20kapell.htm>

Aftenpostens nettutgave:

04.09.2004 http://www.aftenposten.no/kul_und/article863294.ece

Journal of Wetland Archaeology:

<http://www.ex.ac.uk/sogaer/wetlandresearch/jwa/>

Personlige meddelelser:

Ahlquist, Aud (konsulent, Tromsø Museum)

15.09.2004: telefonsamtale

Askjem, Julie Karina Øhre (hovedfagsstudent, Institutt for arkeologi, kunsthistorie og konservering, Universitetet i Oslo)

11.03.2005: telefonsamtale
16.03.2005: telefonsamtale

Berg, Bjørn (arkeolog, Røst)
15.06.2004: mail

Furset, Ole (direktør, Trondarnes Distriktsmuseum)
11.03.2005: telefonsamtale

Davidsen, Geir (hovedfagsstudent, Institutt for arkeologi, Universitetet i Tromsø)
26.03.2004: samtale
18.04.2005: telefonsamtale

Graham-Campbell, James (professor emeritus, Institute of Archaeology, University College of London)
30.10.2004: mail

Henriksen, Jørn (arkeolog, Institutt for arkeologi, Universitetet i Tromsø)
13.04.2005: mail

Myklevold, Lars Børge (arkeolog, seksjonsleder ved Árran – lulesamisk senter, Drag)
20.09.2004: telefonsamtale
26.11.2004: mail

Nordby, Camilla (teknisk konservator, Kulturhistorisk Laboratorium, Tromsø Museum)
22.01.2004: samtale
04.02.2004: samtale

Nystad, Berit Merete (språkkonsulent, Samisk senter, Universitetet i Tromsø)
10.11.2004: mail
11.11.2004: mail
18.02.2005: mail

Olsen, Bjørnar (professor, Institutt for arkeologi, Universitetet i Tromsø)
18.12.2003: mail

Pramli, Marte (arkeolog, Hamneidet)
26.09.2002: samtale

Rauø, Kåre (bestyrer, Lenvik bygdemuseum)
27.09.2002: samtale

Ryste, Bengta (hovedfagsstudent, Institutt for arkeologi, kunsthistorie og konservering, Universitetet i Oslo)
14.03.2005: mail

Skre, Dagfinn (professor, Institutt for arkeologi, kunsthistorie og konservering, Universitetet i Oslo)
22.11.01: mail

Stamsø Munch, Gerd (arkeolog, tidligere bestyrer på Tromsø Museum)
20.03.2003: samtale

Torvinen, Markku (koordinator, Kuopion yliopisto - University of Kuopio, Finland)
03.06.2004: mail

Vorren, Karl-Dag (professor i økologisk botanikk, Tromsø)
27.03.2003: telefonsamtale

Forkortelser:

kat. TMU - Tromsø Museums tilvekstkatalog

kat. BM - Bergen Museums tilvekstkatalog

top. ark. TMU - topografisk arkiv ved Tromsø Museum

top. ark. Vit - topografisk arkiv ved Vitenskapsmuseet i Trondheim